

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE TASAVVUF VE TARİKATLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZHAN YALABAÇOĞLU

Balıkesir, 2019

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE TASAVVUF VE TARİKATLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oğuzhan YALABAÇOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ**

Balıkesir, 2019

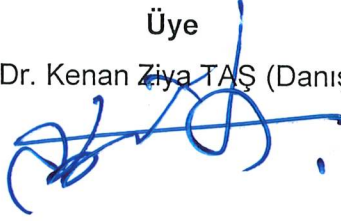
T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzde Tarih Anabilim Dalı'nda 201112517006 numaralı Oğuzhan YALABAÇOĞLU'nun hazırladığı "İlk Osmanlı Kroniklerinde Tasavvuf ve Tarikatler" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26/08/2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına ~~OY BİRLİĞİ~~/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Danışman)

Üye

Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK

Üye

Dr. Öğr. Üy. İsmail Hakkı MERCAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

26/08/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kroniklerini uzun bir aşama sonucu inceleyerek tasavvuf ve tarikat dünyasının şekillenmesine katkıda bulunan kültürel, ahlâki ve düşünsel faktörleri tarihsel bir kültür olarak topluma aktarmaya çalıştık.

Bununla beraber, geçmiş nesillerin düşünce dünyasındaki şekillendirici etkenlerin günümüzde işlevini çok büyük derecede yitirmiş olduğu ve geçmişteki yaşantının anlattığımız tasavvuf ve tarikat dünyasıyla hangi mecralara geldiğini ve ne aşamalarla düşünce dünyasını olumlu şekillendirdiğini ifade etmeye çalıştık.

Orta Asya'dan aldığımız bu geleneği Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti, Anadolu topraklarında ve hatta üç kıtada medeniyet yolunda sürdürme gelmiş ve kültür dünyasını, inançlarını geliştirmek için çabalamıştır.

ÖZET

İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE TASAVVUF VE TARİKATLER

YALABAÇOĞLU,Oğuzhan

Yüksek lisans, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2019,63 Sayfa

Anadolu coğrafyasının, İslami ilim merkezleri ile çevrelenmiş olması nedeniyle, son derece güçlü bir tasavvuf anlayışı bulunmuş ve Osmanlı Devleti gibi asırlarca ayakta durmuş bir devletin de merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gaza anlayışında da görüldüğü gibi, din mutlak bir etkiye sahiptir. Bu nedendir ki İslam dininin zengin tasavvuf görüşleri, dönemin padişahlarını da etkisi altına almıştır. Özellikle Anadolu'da Horasan Erenleri ile başlayan sufi zenginliği, Osmanlı Devleti'nin tüm toplumsal, idari ve yönetim anlayışında kendini göstermiş, felsefeleri ile tüm Anadolu İslami inanışına da yeni boyutlar kazandırmışlardır. Vahdet-i Vücut Mektebi, Kübrevilik, Mevlevilik ve Bektaşilik gibi tarikatlar yüzlerce yıl bu coğrafya da etkisini sürdürmüş, Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi düşünürler, İslamiyet'in zahiri ve batini yönlerini bir arada ifade ederek, Anadolu'dan başlayan etkilerini, Balkanlar ve Avrupa'ya kadar yaymışlardır.

Osmanlı Devleti de bu tasavvuf zenginliğini, gerek kendi inanışlarında gerekse devletin güç dengesini sağlamada kullanmışlardır. Tasavvuf ve tarikatların etkisi sadece devlet meselelerinde değil, özellikle ileriki dönemlerde mimarlık, edebiyat, güzel sanatlar gibi pek çok alanda temel kaynak olacaktır.

Osmanlı Kuruluş Dönemi'ne ait kaynaklar yeteri kadar fazla değildir. Aşıkpaşazade, Neşri, Oruç Bey, Ahmedi gibi Osmanlı Devleti'ne ait ilk eserlerden dönemi anlamaya çalışmak çok kolay olmamaktadır. Mevcudiyet

kaygısı ile egemen lehine yapılan yorumlarla karşılaşmak son derece mümkündür. Özellikle Aşıkpaşazade kendi dönemi ve sonrasındaki pek çok yazarın eserinde kaynaklık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, tasavvuf, tarikat, dergah.

ABSTRACT

Sufism and Sects in the Early Ottoman Chronicles

YALABAÇOĞLU, Oğuzhan

Master Degree, History Of New Age

Adviser: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2019, 63 pages

Due to the fact that the Anatolian geography was surrounded by Islamology centers, a very powerful understanding of Sufism was found and became the center of a state that existed for centuries like the Ottoman Empire. As seen in the holy war Notion of Ottoman Empire, religion has an absolute influence. For this reason, the rich sufism of Islamic religion also influenced the sultans.. Especially, the Sufi knowledge that started with Horasan Eren in Anatolia showed itself in all the social, administrative and management understanding of Ottoman Empire. they have brought new dimensions to all Anatolian Islamic beliefs with their philosophies.

The cults such as Vahdet-i Vücut Mektebi, Kübrevilik, Mevlevi and Bektashi have continued their influence for hundreds of years. The philosophers like Mevlana Celaleddin Rumi and Hacı Bektaş-ı Veli, expresses the virtual and esoteric aspects of Islam and spread the effects starting from Anatolia to the Balkans and Europe.

The Ottoman Empire also used this richness of Sufism to ensure the balance of power of the state and its own beliefs. The influence of Sufism and cults has been the main source not only in state affairs, but also in many fields such as architecture, literature and fine arts.

The resources of the Ottoman Foundation Period are not enough. It is not easy realize the truth in the period from the first works of the Ottoman

Empire such as Aşıkpaşazade, Neşri, Oruç Bey and Ahmedi. It is extremely possible to encounter comments made in favor of the sovereign with the concern of presence of the empire. In particular, Aşıkpaşazade has been the source of the works of many writers during and after his period.

Key Words: Ottoman Empire, sufism, cult, dervish convent.

TEŞEKKÜR

Dünya tarihine mâl olmuş bir imparatorluğun kültürü, düşünce dünyası, inanışları hakkında bilgi verdiğim bu tezimde birçok kişi ve alandan destek aldım. Bu sebeple her birine teşekkürü bir borç bilirim.

Öncelikle verdiği emek ve desteklerinden dolayı her zaman yanımda olan Canım ANNEM ve Canım BABAM' a müteşekkirim.

Çalışmalarım da bana yardımını esirgemeyen, her anlamda yanımda olan, bilgisinden yararlandığım Değerli Hocam KENAN ZİYA TAŞ' a saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayat arkadaşım, varlığına her daim şükrettiğim değerli eşim BURCU YALABAŐOĐLU' na teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. ANADOLU VE TASAVVUF	3
2.1. Anadolu'da Tasavvufun Doğuşu	3
2.2. Anadolu'da Tasavvufi Düşüncenin Temsilcileri	4
2.2.1. Vahdet-i Vücut Mektebi	4
2.2.2. Sühreverdilik	7
2.2.3. Kübrevilik	7
2.2.3. Mevlevilik.....	10
2.3. Anadolu'da Yayılan Tarikatlar	12
2.4. 13.Yüzyılda Anadolu'da Yaşayan Mutasavvıflar ve Tasavvuf Anlayışları	14
2.4.1. Muhyiddin İbn-i Arabi	14
2.4.2. Mevlana Celaleddin Rumi.....	16
2.4.3. Necmeddin-i Kübra.....	18
2.4.4. Hacı Bektaş-ı Veli.....	19
2.4.5. Yunus Emre	22
3. ANADOLU MİRASI ÜZERİNDE YÜKSELEN	24
OSMANLI VE DİN.....	24
3.1. Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Tasavvufun Etkisi.....	24
3.2. Kuruluş Döneminde Alperenler ve Ahiler	26
3.3. İlk Osmanlı Tarihçileri Gözünden Osmanlı ve Din	28
3.4. Osmanlı Yöneticilerinin Din Anlayışı	35
3.5. Tasavvuf ve Dergah Kültürü	39
3.6. Tasavvuf ve Toplumsal Hayat	40
4. OSMANLI DEVLETİ'NİN TARİKATLAR İLE İLİŞKİLERİ	42
4.1. Osmanlı Yönetiminin Dini Açıdan Tarikatlar ile Münasebeti	42
4.2. Osmanlı İdare Sistemi İçinde Tarikatların Yeri	46

4.3. Osmanlı Hukukunda Tarikatların Yeri.....	46
4.4. Osmanlı Eğitim Hayatında Tarikatların Önemi ve Etkisi.....	47
4.5. Tarikatlar Üzerinde Devlet Denetimi.....	50
5. SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA	56

1. GİRİŞ

Dini gruplar ile siyaset arasında çoğu zaman yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu kurulan ilişki, her iki tarafın da kendi mevcudiyetini koruyup güçlendirme amacı çerçevesinde şeklini almaktadır. Tarikatlar da egemenlik sahibi güç ile kendi statükosunu koruyucu ve geliştirici nitelikte ilişkiler kurmaktadır.

Osmanlı'da da durum aynıdır. Osmanlı padişahları, siyasi otoritelerini koruyarak, mutasavvıflara son derece değer vermiş ve onların gerek fikirlerini gerekse dualarını istemişlerdir.

Anadolu ve çevresinin zengin ilmi mirasının üzerine inşa edilen Osmanlı'nın ilk kroniklerinde, devlet-tasavvuf-tarikat ilişkisini ve bu ilişkinin, yöneticileri, toplumu ve siyasi yapıyı nasıl etkilediğini hedefleyen bu çalışmanın birinci bölümünde, Anadolu'daki tasavvuf anlayışı, kitleleri etkisi altına alan düşünürlerin görüş ve İslam tasavvufundaki yerleri incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, büyük bir tasavvuf birikiminin olduğu bir coğrafyada kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda İslam'ın etkileri, dönemin tasavvufla ilişkisi, alperen ve ahilerin katkıları ile ilk kroniklerde din anlayışını Aşıkpaşazade, Neşri, Oruç Beğ gibi tarihçilerin eserlerinden de faydalanarak, dönemin dini yapısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, tasavvuf ve tarikatların daha ziyade sosyolojik olarak etkileri incelenmiş. Toplumun ve devlet yapılarının tarikatlar ile ilişkileri ve bu ilişkilerin yönünü nasıl kontrol altında tutulduğu araştırılmıştır.

2. ANADOLU VE TASAVVUF

2.1. Anadolu'da Tasavvufun Doğuşu

Tasavvufa, mutasavvıflar tarafından içinde oldukları "hal" ve "makam"lara göre farklı tanımlar yapılmakla birlikte, ilahi bir kaynaktan gelen hikmetin, bu öğretiyi benimsemiş kişiler tarafından yeni gelenlere bu öğretiyi iletme geleneği olduğu da söylenir. Bu yanıyla tasavvuf kesintiye uğramadan sürüp giden bir yapıya sahiptir.¹

Mekke, Şam, Bağdat çevresinde oluşan tasavvuf kültürü Türkleri de etkilemiş, özellikle 12. Yüzyılda Ahmet Yesevi düşüncesi Türk halk sufilik geleneğinin temelini oluşturmuştur.

Pek çok kaynakta "Anadolu'yu Yesevi dervişleri fethetti." cümlesi aslında Yesevi' nin yanında eğitim alan tasavvufa gönül verenlerin tümünü işaret etmektedir. Yesevi dervişleri ve Kübrevi dervişleri yanlarına Halvetî, Nakşibendî dervişlerini de alarak Batı'ya doğru ilerlemişlerdir. Bu dervişlere Horasan Erenleri denmektedir. Horasan Okulundan çıkan dervişler tüm Türk yurtlarına ve hatta Hindistan'a kadar ulaşmıştır. Horasan Erenlerinden olan Sarı Saltuk, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Balkanlara kadar giderek İslam'ı anlatmıştır.²

Sonrasında Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Sadreddin Konevi, Ahi Evran, Sultan Veled, Evhadüddin Kirmani gibi şahsiyetler Anadolu'da büyük izler bırakmışlardır.

---

¹ Bilgin, A. (1995). Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, s.61-82.

² Kara, M. (2016). Anadolu Topraklarında Tasavvuf Kültürü. *Sabah Ülkesi Kültür Sanat ve Felsefe Dergisi*, Almanya, s.51.

2.2. Anadolu'da Tasavvufi Düşüncenin Temsilcileri

2.2.1. Vahdet-i Vücut Mektebi

Varlık sorgusu, evren, yaratılış ve yaratan ilişkisinin irdelenmesi insanlık tarihi kadar eskidir. Sadece filozoflar ve ilahiyatçılar değil, kimi edebiyat ve sanat ile uğraşanların eserlerinde de, bu arayışın izlerini görmek mümkündür.

Bu süreci tanımlamaya ve cevaplamaya çalışan düşüncelerden biri de "Vahdet-i Vücut" düşüncesi olmuştur. Bu düşüncenin özünün yeteri kadar anlaşılabilmesi, İslam düşünce tarihi boyunca çeşitli eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur.

Kelime anlamı ile vahdet "birlik", vücut ise "varlık" anlamına gelmektedir. Vahdet-i vücut tamlaması, "varlığın birliği" olarak ifade edilebilir. Tasavvuftaki anlamı ile vahdet-i vücut ise, varlıktaki mutlak birlik, yaratanla yaratılanın birliği düşüncesini anlatır. Allah tarafında yaratılan her şey, O' nun bir tezahürü olduğundan, tüm evrenin Allah'ın bir yansıması olduğunu ve O' nunla bir bütün olduğunu savunur.³ Vahdet-i vücut, kişinin zihninin ve kalbinin sadece Allah ile hemhal olduğu bir durumdur.

Burada vücuti tevhid, Allah'tan başka hiçbir varlığın hakiki vücudunun olmadığını, bu makama erişen kulun sadece bir hayal olduğu düşüncesini ifade etmektedir. Şuhudi tevhid ise, kulun evrende var olan her şeyi Allah'ın yansıması olarak görmesi ve hatta O'ndan başka hiçbir şeyi görmemesini anlatan psikolojik bir durumu tanımlar.⁴

Vahdet-i Vücut öğretisinde ilk akla gelen isim İbn Arabi'dir. Ondan önce vahdet-i vücutçu olarak nitelenen ve bu öğretinin izlerini taşıyan Cüneyd-i Bağdadi, Hallac-ı Mansur ve Gazali gibi mutasavvıflar olsa da, öğretinin sistemleşmesi İbn Arabi ile mümkün olmuştur.⁵

---

³ Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara. Ekin Yayınları, s.199- 693.

⁴ Ateş, S. (1969). *Cüneyd-i Bağdadi*. İstanbul. Yeni Ufuklar Neşriyat, s.86-87.

⁵ Tanrıverdi, H. (2012). Vahdet-i Vücut Panteizm Karşılaştırması, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 15, s.40.

İbn Arabi, vahded-i vücud düşüncesini terminolojisinde kullanmasa da, öğretilerinden etkilenmiş ve varlık âleminde görünenin sadece Allah olduğunu dile getirmiştir. Allah'ın dışında kalan her şey sonludur, tek hakikat Allah'tır. Allah kendini nesne ve âlem suretinde dışa vurmuştur. Vücudun tekliği ilkesi ile insanda, bitkide, doğada her nesnede görünen O' dur. Bir başka ifade ile tek hakikat Tanrı' dır. Yaşanılan evren de dâhil olmak üzere hiçbir şeyin gerçekliği yoktur.⁶

Vahdet-i vücûd düşüncesi geçmişte ve günümüzdeki araştırmalarda tasavvufun en dikkat çeken konularından biri olmuş, farklı felsefi akımlarla özdeşleştirilmiştir. Bunlardan biri de varlığın özdeşliği felsefesi üzerine kurulan "Panteizm" dir. Vahded-i Vücud ve Panteizm benzetmesi çokça tartışılmış, bu iki doktrinin aynı öğretinin etrafında şekillendiği iddia edilmiştir. Bu konuyu daha iyi irdeleyebilmek için önce panteizmin varlık sorularını anlayabilmek gerekir.⁷

Tüm tanrıcılık olarak da ifade edilebilecek olan panteizm, her şeyi kapsayan bir tanrı düşüncesi temeline dayanmaktadır. Panteizme göre, evrendeki tüm varlıklar Tanrı'nın bir parçasıdır, Tanrının evrenden bağımsız bir varlığı yoktur, Tanrı her şeydir ve her şey de Tanrı'dır. Tanrı âlemden bağımsız değildir, bizatihi evrenden görünen her şeyin toplamıdır. Bu bakış açısı ile panteizm monist bir düşüncedir.

Monist düşüncelerin en temel sorusu, Tanrı ile varlıkların arasındaki ilişkidir. Bir başka ifade ile Tanrı ile varlıkların ontolojik konumlarının açıklamasıdır. Birlik içerisinde var olan çokluğun izahı vahdet-i vücûd ve panteizmin ayrıldıkları hususları ortaya çıkarır.⁸

Nasıl ki vahded-i vücud panteizm ile karıştırılmışsa, 17. Yüzyılda yaşamış ünlü düşünür Spinoza' nın öğretileri de panteizm ile özdeşleştirilmiştir. Bu konuda farklı görüşler olsa da, panteizm düşüncesinin sistemleşmesi Spinoza ile gerçekleşmiştir.

---

⁶ Afifi, E. A. (1964). *The Mystical Philosophy of Muhyiddin İbnu'l Arabi. İbn Arabi'de A'yanı Sabite İbn Arabi Anısına Makaleler*. (Çev. T. Uluç), İstanbul, İnsan Yayınları s.149.

⁷ Tanrıverdi, H. (2012). Vahded-i Vücud Panteizm Karşılaştırması, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 15, s.40.

⁸ Çelebi, E. (2010). Kozmolojik Birlik ve Ontolojik Çeşitlenme: İbn Arabi ve Spinoza Örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, s.44.

Spinoza varlığı, kendi kendine var olan ve kendi kendine var olmayan olarak iki kategoriye ayırmıştır. Kendi kendine var olan “cevher” dir. Cevher, ezeli özdür. Âlemde aynı sıfatın iki cevheri olamaz. Varoluşsal anlam yüklenen her şey aslında bu cevherin görünüşleridir. Bu nedenle Tanrı tabiatın dışında değil, bilakis kendisindedir. Adına ister Tanrı ister tabiat densin, hakikat tabiatın farklı bileşenlerinden meydana gelen bir yapı değil tek ve bölünmez cevherin kendisi olduğudur.⁹

Spinoza’ ya göre Tanrı; mutlak olarak sonsuz bir varlığa yani başsız ve sonsuz sıfatlarından her biriyle ifade edilen cevherdir.¹⁰

Gerek vahdet-i vücud gerekse panteizm kimi çevreler tarafından dinsizlik ile itham edilmiş olsalar da Tanrı inancı her iki doktrinde de mevcuttur. Tanrı birliği her iki öğretide de vurgulanmıştır. Ancak birlik tanımlamaları farklıdır. Panteizmde Tanrı evrenden bağımsız değildir, ayrı bir varlığı yoktur. Oysa vahdet-i vücud için âlem Allah’ın tecellisidir ve bu nedenle Allah’ın varlığı ayrıdır. Vahdet-i vücud Tanrı-madde özdeşliği değildir ve bu özelliği ile de monist bir öğreti olmadığı açıktır. Panteizmde görünen her şey Tanrı iken, vahdet-i vücudta her şey Tanrı’nın eseridir. Ayrıca vahdet-i vücud manevi bir yolculuk, inzivanın sonunda özümseven tasavvufi bir yaklaşımdır. Panteizmde ise böyle bir yola ihtiyaç duyulmamakta, akıl yeterli olmaktadır.¹¹

Vahdet-i vücud, belli şekiller üzerine kurulmuş bir öğreti olmadığından, tarih boyunca anlaşılakta güçlük çekmiştir. Bu öğretiyi benimseyenler, vahdet-i vücud öğretisinin gerçek tevhid inancı olduğuna inanırlar. Mutlak ve sonsuz olan Allah, tek hakikattir. Allah tarafından var edilen her şey, ondan bir iz taşımaktadır.

Ünlü divan şairi Nesimi de vahdet-i vücud inancına kendini adanmış ve eserlerinde vahdet-i vücud imgelerini ustaca sunmuştur. Öyleyse Nesimi’ye göre baki kalmanın yolu, zaten ondan bir damla olduğumuz vahdet-i vücud denizine dalmak ve ummana dönüşmektir.

---

⁹ Magee, B. (2000). *Felsefe'nin Öyküsü*. (Çev. B. S. Şener). Ankara, Dost Kitapevi s.92.

¹⁰ Spinoza, (2011). *Etika*. (Çev. H. Ziya Ülken). İstanbul, Dost Kitabevi s.80.

¹¹ Tanrıverdi, H. (2012). Vahded-i Vücut Panteizm Karşılaştırması, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 15, s.40.

2.2.2. Sühreverdilik

Sühreverdi, bugünkü Tebriz ve Tahran şehirleri arasındaki Sühreverd' de dünyaya gelmiştir (1155-1191). Sühreverd' de doğması nedeniyle Sühreverd, öldürülmesi sebebiyle de El-Maktül lakaplarını almıştır. İlimi eğitimini tamamlayıp Mardin ve Diyarbakır illerini gezdikten sonra, Selçuklu hükümdarı II. Kılıçaslan'ın daveti ile Konya'ya gitmiştir. Daha sonra Halep'e yerleşmiş burada çalışmalarına devam etmiştir. Düşüncelerini son derece rahat ve belki de tedbirsiz açıklayan biridir. Halep fakihleri aldıkları karar ile 1191 yılında Sühreverd' in idamına karar vermiş ve El-Maktül lakabını da idam edilmesinden sonra almıştır.¹²

Sühreverdiliği yakinen inceleyen Louis Massignon, Sühreverdiliğin aşamaların şöyle tahlil etmiştir; birinci aşama İsrakilik, sonrasında Meşşailik, daha sonra ise İbn Sina'nın da etkisi ile Yeni Eflatunculuk.

İsraki felsefesinin temel prensibi, Allah'ın nurların ve bütün varlıkların kaynağı olduğu düşüncesidir. Buna göre; maddi ve manevi diğer nurlar onun nurunun mazharıdır.¹³ İsrak, gerçeğin kalbe gelip kalbi aydınlatması anlamına gelir.

Sühreverdilik, Horasan, Hicaz, Suriye, Mısır, Anadolu ve Rumeli'de geniş çevrelere yayıldı.

Sühreverdilik' in Anadolu'da da var olduğunu, Sühreverdi' nin Pertevname adlı eserini II. Kılıçaslan' in oğlu, Niksar Emiri Berkyaruk' a ithaf etmesinden anlıyoruz.

2.2.3. Kübrevilik

Orta Asya'nın üç büyük tarikatinden biri olan Kübreviyye tarikatı, Necmeddin Kübra'nın almış olduğu eğitimler sonunda olgun bir sufi olarak memleketi Harezmi' e dönüp tarikatle meşgul olmaya başlamasıyla ortaya

---

¹² Cihan, A. K. (2001). Şihabeddin Sühreverdi' nin Eserleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1-2.

¹³ Okudan, R. (2001). *İsrak Filozofu Sühreverdi Maktul ve Eserlerindeki Üslup Belağat*. Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta s.112.

çıkılmıştır. Burada geçirdiği kırk yıla yakın bir süre içinde çok sayıda halife yetiştirmiş ve kendisine “şeyh velî-tıraş” ünvanı verilmiştir.

Necmeddîn Kübrâ’ nın vefatından sonra, tarikatın halifeleri yoğun irşad çalışmaları ile Hindistan’dan Irak’a kadar Kübrevilik düşüncesini yaymışlardır.

Necmeddin Kübra, irşad faaliyetlerinde Şer’i esasları dikkate almış ve bu konuda son derece titiz davranmıştır. Risâle-i Sefîne adlı eseri, tüm tasavvuf tarihinde temel öğretinin yapı taşı niteliğindedir. Tasavvufun yol haritası niteliğindeki “şeriat”, “tarikat” ve “hakikat” mertebeleri ve bu mertebelere açıklık getirmek için kullandığı metaforlar Kübra literatürünü zengin kılmıştır.

Şeriat; dinin emir ve yasaklarını, tarikat; Allah’a ulaştırın yolu, hakikat ise nihai maksadı ifade eder. Kübra bu konuda gemi, deniz ve inci metaforlarını kullanmıştır. Şeriat gemi, tarikat deniz ve hakikat inciye benzetilmiştir. Tasavvuf yoluna girenler bu yoldan geçmek zorundadırlar. Önce gemiye binilecek, sonra tüm zorluklar ve tehlikeler göze alınıp denize açılacaktır. İnciyi elde etmek için çıkılan bu yolculuk uzun ve meşakkatli bir yolculuktur. Kübra düşüncelerinin ifadesinde, öncelikle Kuran’ı Kerim ve hadislere, sonra kendi manevi birikimlerine başvurmuştur.¹⁴

Kübra; Allah’a giden yolda herkesin farklı bir mizaca ve meşrebe sahip olduğunu ve Allah ile ilişkilerinin farklı şekilleneceğini ifade eder. Bu konuyu daha iyi açıklayabilmek adına üç ana yoldan bahseder; “Tarık-ı Ahyar, Tarık-ı Ebrar ve Tarık-ı Guttar.”¹⁵

Tarık-ı Ahyar: Amel-i salih sahiplerinin yoludur. Bu yolda oruç tutma, namaz kılma ve hacca gitme gibi zahiri ibadetleri yerine getirirler. Bu yol, ibadetin yoludur ancak Hakk’a ulaşmak için manevi olgunluğa erişmek gerekir.

---

¹⁴ Gökbulut, S. (2009). *Necmeddin Kübra ve Kübrevilik*. Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir s.189.

¹⁵ Kara, M. (2016). Anadolu Toprakları’ nda Tasavvuf Kültürü. *Sabah Ülkesi Kültür Sanat ve Felsefe Dergisi*, Almanya. s.47.

Tarık-ı Ebrâr: Bu yol manevi mücadelenin yoludur. Bu yolda gönül dünyasını saflaştırmak, kalbi temizlemek için gayret gösterilir. Bu yolla Hakk'a ermek Tarık-ı Ahyar' dan daha fazla mümkündür.

Tarık-ı Guttar: Bu yol aşk ve muhabbet sahiplerinin yoludur. Tek amaç Allah'a ulaşmaktır. İradi ölümü gerçekleştiremeyenler, yolun sonuna da kolay ulaşamazlar.

Kübrevilik tarikatı ve geleneği, Necmeddin Kübra'nın ölümü sonrası halifelerin aracılığıyla geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Anadolu'ya girişinde en önemli isim Necmeddin Daye'dir. Onun katkısı daha çok eserleri ile gerçekleşmiştir.

Necmeddin Daye eserlerinde Anadolu'ya gelme nedeninin memleketi Rey'in Moğol istilasını ile yerle bir edilmiş olduğundan ve burada yaşayan halkın Ehl-i Sünnet anlayışına sahip olduğundan bahseder. Rey'den ayrılıp Şam, Mısır, Hicaz ve Bağdat'a gitmiş bir müddet burada kaldıktan sonra Harezm ve Horasan bölgelerini de ziyaret etmiştir.¹⁶

Daye'nin ölümünden neredeyse yüz elli yıl sonra Kübrevilik Anadolu'da Emir Sultan ile yeniden hayat bulmuştur. Emir Sultan, Bağdat'tan Bursa'ya gelir ve Yıldırım Beyazid' in kızı ile evlenip sarayın damadı olur. Bursa'da dergâhını kuran Emir Sultan'ın yetiştirdiği isimler Balıkesir, Gelibolu, Edremit, Aydın ve Saruhan sancakları ile Karaman'a kadar gidip tarikatın yayılmasını sağlamıştır.

Bir diğer Anadolu Kübreviliğinin öncüsü Abdülatif Cami'dir. Safevîlerin Horosan' ı almasının akabinde yaklaşık iki yüz kişilik bir derviş grubu ile İstanbul'a gelen Abdülatif Cami, dönemin Osmanlı sultanı Kanuni Sultan Süleyman tarafından ilgiyle karşılanmış ve onun huzurunda Kübrevi zikrini icra etmiştir. Kanuni'yle birlikte Edirne'ye giden Cami, ülkesine döndükten sonra bile Anadolu topraklarında hem dönemin devlet adamları hem de halk üzerinde önemli etki bırakmıştır.¹⁷

---

¹⁶ Yaylımov, G. (2012). *Necmeddin-i Kübra ve Anadolu' da Kübrevilik*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.36-37.

¹⁷ Yaylımov, a.g.e., s.66.

2.2.3. Mevlevilik

Mevlana'nın vefatından sonra onu sevenler dostu Hüsameddin Çelebi'nin etrafında toplandı. Hüsameddin Çelebi on sene kadar halifeliği sürdürdükten sonra, vefatıyla birlikte, Mevlana'nın oğlu Sultan Veled posta oturdu. Osmanlı Beyliğinin yeni kurulduğu zamanlarda Sultan Veled Mevlevîlik tarikatının oluşumu için çalışıyordu. Anadolu'nun muhtelif yerlerine halifeler göndererek tarikata yeni müridlerin katılmasını ve büyümesini sağladı. Son derece özgün Mevlevî merasimi ve kıyafetlerini bir düzen içine soktu. Mevlevîliğin yaygınlaşmasında esas rol Sultan Veled' in oğlu Ulu Arif Çelebi'ye aittir. Sultan Veled zamanında Amasya, Kırşehir ve Erzincan gibi şehirlere ulaşırken, Ulu Arif Çelebi tarikatın sınırlarını, Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Tebriz, Kastamonu, Denizli, Kütahya, gibi farklı Beyliklerin yönetimi altında olan şehirlere kadar ulaştırdı. Mevlevîlik 14. yüzyılda Anadolu coğrafyasında bilinen bir tarikat haline geldi. İlerleyen zamanlarda Afyonkarahisar' da, Karaman'da ve Manisa'da Mevlevîhaneler kuruldu ve bu tasavvufun ve öğretilerinin topluma aktarılması hızlandı.¹⁸

Mevlevîlik; Necmeddin Kübra'nın insanı merkeze koyan öğretisi ile Muhyiddin İbn Arabi'nin tasavvuf dünyasına sunduğu Vahdet-i Vucud mektebini ilahi aşk ve hoşgörü ile birleştiren bir tasavvuf yoludur. Mevlana'nın en karakteristik özelliği, tüm evrene gönül gözü ile bakmasıdır. İnsanlığı, tüm zayıflıkları ve zaafı ile kucaklayan bir sevgi denizidir, Mevlana'nın yolu.

Ona göre insan-ı kamil, mükemmelliğin ve tamamlanmanın son noktasıdır. Bir taraftan insan, diğer taraftan alemin ilk örneğidir. Kâinatın aynasıdır. Allah'ın tecellisi, insan-ı kamilde kendini yansıtır.

Dış görünüşe göre hüküm vermeyi doğru bulmayan Mevlana Mesnevi'de şöyle der;

“Surette sen küçük bir alemsin ama hakikatte en büyük alem sensin.

---

¹⁸ Kara, M (2006). Doğumu' nun 800. Yılında Mevlana ve Mevlevîlik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, s.1-22.

Görünüşte dal, meyvenin aslıdır; fakat hakikatte dal, meyve için var olmuştur. Meyve elde etmeye bir meyli, bir ümidi olmasaydı hiç bahçıvan, ağaç diker miydi?

Şu halde meyve görünüşte ağaçtan doğmuştur ama hakikatte ağaç, meyveden vücut bulmuştur.”

Mevlana, gönül gözü açık olmayan insanları yarasaya benzetir ve bu insanların insan-ı kamilin gördüğü gibi Allah'ın nurunu göremeyeceğini söyler. Tüm hikmet insan-ı kamildedir, sırları açan da odur, açılan sır da.

Rumi, tasavvuf yolunda sonsuz ve tarifsiz bir aşk deryasına dalmış ve bu yolda makamların tüm hallerini yaşamıştır. Allah'a sınırları olan akıl ile değil sınırsız sevgi ile ulaşılabileceğini söylemiştir. Mevlana ölümü iradi ve tabii ölüm olarak ikiye ayırmıştır. İradi ölüm, terbiye ile nefsin ölümü anlamındadır. Ölümü yeniden bir doğuş olarak gören Rumi, kendi ölümünü de Şebi-İ Arus yani düğün gecesi olarak nitelendirmiştir. Ölüm sadece Allah'a kavuşmaktır.

Mevlevi sema merasimlerinde de bu âlemin sadece geçiciliği ve ölümün Hakk'a kavuşmak olduğu fikri yatmaktadır. Semazenin kıyafeti kefen, sikkesi mezar taşını sembolize eder. Sema sırasında semazenin sağ eli göğe doğru açık, sol eli ise aşağıya doğru sarkıktır. Bu durum; “Allah'tan alır, halka veririz. Kendimize mal etmeyiz çünkü biz gerçekte yokuz. Görünüşte var olan, aracılık eden bir suretten ibaretiz.” anlamına gelir.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin düşünceleri ve Mevlevilik, doğudan batıya, Amerika'dan Avrupa'ya pek çok ülkede bilinmektedir. Mesnevi yirmi altı dile çevrilmiştir. Raynold Nicholson ve Arthur Arberry gibi doğu bilimcileri, Mevlana felsefesinin batıya taşınmasında öncülük etmişlerdir. Mevlana'nın sevgi, hoşgörü gibi evrensel değerler üzerine kurduğu öğretisi, farklı kültürlerdeki insanları derinden etkilemiştir.¹⁹

Mevlevilik, seçkinlere hitap eden bir tarikat olarak kendisini 15. yüzyıldan başlayarak birçok Osmanlı kentinde kabul ettirmişti. Zamanla

---

¹⁹ Arpaguş, S. (2007). Batı' da Mevlana ve Mevlevilik Bibliyografyası. *İstem Dergisi*, S.10, s.319-344.

kentlerde on dört büyük ve örgütlü Mevlevî tekkesi, kasabalarda ise yetmiş altı küçük tekke kurulmuştu. Bütün Osmanlı sultanları özellikle II. Murat, II. Bayezit, I. Selim ve III. Murat, Mevlevîlerle yakından ilgilenmişlerdi. II. Murat Edirne'de büyük bir Mevlevî tekkesi kurmuştu. Mevlevîler, böylece, Osmanlı yönetici sınıfları arasında mensupları olan, gittikçe sünnî nitelik kazanan bir tarikat haline gelmiştir.²⁰

2.3. Anadolu'da Yayılan Tarikatlar

Türk İslam tarihi açısından 13. Yüzyıl, Anadolu'da dini düşüncelerin ve bu alanda oluşan sosyal yapılanmanın yani tarikatların oluşması adına önemli bir dönemdir. İslam tarihinde düşünce ve öğretileri ile iz bırakmış pek çok düşünür bu dönemde yaşamıştır. Müslümanlığın yayıldığı coğrafyadaki siyasi değişimler bu konuda etkili olmuştur. Moğolların isyanından kaçan pek çok âlim ve din adamı yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlar ve gittikleri yerlere de bilgi ve düşünce zenginliklerini götürmüşlerdir. Orta Asya kökenli dini önderlere bağlı bazı tarikatların yayılması da yine bu dönem içinde gerçekleşmiştir. Orta Asya, İran, Irak, Suriye, Mısır gibi pek çok İslam coğrafyasının ilmi çalışmaları ve tasavvuf anlayışı medeniyetler beşiği Anadolu'da kendini göstermiştir.²¹Bu tarikatlar;

Babailer, Kalenderiler, Ahiler, Bayramiye, Celvetilik, Haydarilik, Vefaiyye, Sühreverdilik, Kübrevilik, Nakşibendilik, Rifailik, Kadirilik, Halvetilik, Kazeruniye, Mevlevilik, Bektaşilik' tir.

Bunlar arasında özellikle Vefaiyye tarikati önemlidir. Bu tarikat Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde bir hayli etkili olmuştur. Özellikle Anadolu,Suriye ve Irak gibi coğrafyalarda yayılma alanı bulmuştur. Tarikatı Ebu' l Vefa El-Bağdadi kurmuştur. Kendisi Irak' ta doğmuş olup 1026-1107 yılları arasında yaşamıştır.²²

---

²⁰ İnalçık, İnalçık H.(2016). *Akademik Ders Notları*, Timaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s.208.

²¹ Üremiş, A. (2010). Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri. *Türkiyat Araştırma Dergisi*, s.295-327.

²² Şahin,H.(2014). Vefaiyye Tarikati, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı:70, s.40-41.

Osmanlı sahasında ise bu tarikatın kurucusu Osman Bey'in kayınpederi olan Şeyh Edebalı' dır. Osman Bey tarafından kendisinden övgüyle bahsedilmiş olup adına Bilecik'te büyük bir zaviye inşa edilmiştir. Orhan Gazi döneminde yaşayan Geyikli Baba bir diğer Vefaiyye tarikatına mensup derviş olup Bursa'nın fethinde bulunmuştur.²³

Halvetilik Tarikatı da bir diğer önemle bahsedilmesi gereken tarikattır. Kurucusu Ömer El-Halvetidir. İran bölgesinde doğmuştur. Tarikatın yayıldığı alanlar ise Anadolu sahası, Azerbaycan bölgesi ve İran coğrafyalarıdır.

Halveti lakaplı kişilerin Anadolu'ya ilk gelişleri 13.yy'ın sonları veya 14.yy'ın başlarına denk gelir.²⁴

Anadoluda ise Niğde, Sivas ve Amasya gibi yerler Halvetiler için uygun bir mekân olarak görülmüştür.²⁵

Fuad Köprülü Osmanlı Devleti' nin kuruluşu adlı eserinde 13. asrın sonunda Niğde'de Ahi Yusuf Halveti tarafından açılan bir zaviye ile Halvetilerin Anadolu' ya girdiğini söyler. Bu tarikatın uç beylikleri üzerinde doğrudan doğruya mühim bir tesiri olmamıştır. Ama Anadolu' ya yerleşir yerleşmez Ahi Teşkilatı ile sıkı işbirliği içinde bulunmuştur.²⁶

Pir İlyas Amasi tarafından da Amasya'da Halveti Tekkesi kurulmuştur. Halvetilerin Kırşehir, Tire ve Manisa civarında da yayılma alanı bulunduğu bir gerçektir.

Burada, Evhadeddin-i Kirmanî' nin (ö.1238) de ismi verilebilir. Evhadeddin-i Kirmanî Anadolu'da dolaşarak bir süre Kayseri'de kalmış ve Selçuklu Anadolu'su' nda etrafında oluşan taraftarlarıyla görüşlerini yayma fırsatı buldu Eretnaoğulları döneminde de bunlar Kayseri ve çevresinde himaye görmekteydiler. Öyle ki, Kayseri' deki Köşk Medrese ve gelirleri Evhadüddin-i Kirmanî sufilerine tahsis edilmişti.²⁷

---

²³ Şahin, a.g.m., s.47-48.

²⁴ Öngören, R. (2000). *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema*, İstanbul. İz Yayıncılık s.53.

²⁵ Abdurrahman Cami, (2013). *Nefahatt'ül Üns*, (Tercüme Lamiçelebi Yay.Hazırlayan S.Uludağ Mustafa Karadağ) Marifet Yayınları, İstanbul. s.699.

²⁶ Köprülü, M. F. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara. Akçağ Yayınları, s.96.

²⁷ Kılıç, E. M. (2004). *Sûfi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Politikası*, İstanbul. İnsan Yayınları. s.227-246.

Fars edebiyatı ve tasavvuf düşüncesini temsil eden Mevlânâ' nın rakiplerinden Evhadüddin Kirmanî, Ahî Evren ve Âşık Paşa Kırşehir' de yerleşmişler, Kırşehir böylece 13. yüzyılın ikinci yarısında Fars ve Moğol kültür ve egemenliğinin merkezi Konya karşısında öz Türk halk kültürünün merkezi haline gelmişti.²⁸

2.4. 13.Yüzyılda Anadolu'da Yaşayan Mutasavvıflar ve Tasavvuf Anlayışları

2.4.1. Muhyiddin İbn-i Arabi

Muhyiddin İbn-i Arabî 1165 yılında Endülüs' te Mürsiye' de dünyaya gelir. Şeyhu'l-Ekber lakabı ile anılır. Bu lakabı almasının nedeni, ilmi düşünceleri ve tasavvuf yolunda geldiği noktadır. Tefsir, fıkıh, hadis ve kelim gibi ilmi eğitimleri, Muvahhidün Devleti yönetimindeki İşbiliyye (Sevilla) kentinde almıştır. Pek çok farklı ulemadan dersler almış olsa da, zâhirî ilimlerle ilgilendiği gençlik zamanlarını câhiliye dönemi olarak tanımlar. Yirmi altı yaşında ilk defa Afrika topraklarına geçer, Tunus, Fas, Mısır, Kudüs, Bağdat'ı dolaşır Musul'a gelir. Musul'da yaşadığı dönem Et-Tenezzülâtü'l-Mevsiliyye' yi yazar. Daha sonraları Urfa, Diyarbakır ve Sivas' tan Mecdüddin İshak'la birlikte Malatya'ya gider. O sırada tahtta olan Selçuklu sultanı I. Gıyaseddîn Keyhusrev, eski dostu Mecdüddin İshak' ı Konya' ya davet eder. İbn-i Arabi bu şekilde Konya'ya kadar gelir. İbn-i Arabi Selçuklu ve Eyyübi devlet adamlarıyla iletişimini hep korur. Bir süre sonra Şam' a gider, hayatını orada devam ettirir.²⁹

Vahdet-i Vücut İbn Arabi'nin öğretilerinin temel taşı olsa da, bu ifadeyi hiçbir eserinde terminolojik olarak kullanmamıştır. İbn Arabi düşüncesinde, varlık kavramı var olmaktan farklıdır. Bir varlık ne kadar mükemmelse, onun tecellisi bir o kadar mükemmel olur. Allah, kendini

---

²⁸Inalcık, H.(2009). *Devlet-İ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1.Baskı İstanbul s.610.

²⁹Cebecioğlu, E. (2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri. *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21. s.9-25.

alemdede ve alemin çeşitli nesnelereinde yansıtmıştır. Zahir, batın, evvel, ahir hepsi Allah' tır.

“İnsan-ı kamil” kavramı İbn Arabî’ nin öğretisinde bilge insan düzeyini tanımlayan bir kavramdır. Allah’ın en mükemmel tezahürü insan-ı kamildir. Ancak burada kastedilen biyolojik olarak var olan insan değil, bilge insandır. Her insan buna layık değildir. İnsan öğretisini merkezine alan İbn-i Arabi, bireylerin eylemlerini erdemli insanla biyolojik insan arasındaki konumlarının belirleyeceğini düşünür. Erdemli insan, gelişip olgunlaşan, tasavvuf dilinde yola giren insandır. Biyolojik insan ise, gelişiminin bir noktasında takılıp kalmış, tekâmülünü tamamlayamamıştır.³⁰

İbn Arabî felsefesinde sembollerin, özellikle de ayna sembolünün önemli bir yeri vardır. Hem özne hem de nesne olarak, aynaya bakan birdir ve bilen ile bilinenin birliğidir. Evren cilasız bir ayna gibidir, ta ki insan yaratılıncaya kadar. Yani aynanın cilası insandır. İnsan-ı Kâmil en parlak aynadır ve bütün evren bu aynaya yansır, bütün insanlar bu aynaya bakarak kendilerini görür. Vahdet-i Vücut da ayna konumunda görülen ise sadece Tanrı’nın suretidir. İbn Arabi şöyle der;

“Bir şeyin kendini kendisi vasıtasıyla görmesi, ayna gibi başka bir şeyde görmesine benzemez.”

İbn Arabi’de varlık, mümkün varlık ve mutlak varlık olarak ikiye ayrılmıştır. Tek mutlak varlık Allah’tır ve diğer her şey sonu olan mümkün varlıklardır. Görünür olan her şey, sadece mutlak varlığın kendini yansıttığı suretlerdir. İbn Arabi felsefesi hem İslam düşüncesi çerçevesinde varlık birliğini açıklar hem de Allah-evren-insan kavramlarının bütünlüğüne getirdiği kendine özgü tespitlerle İslam felsefesinde önemli bir doktrin olarak pek çok İslam mutasavvıfını etkiler. İbn Arabi, Allah’ın evreni yaratmasındaki unsur sevgi ve rahmettir, der. Mutlak tek varlık olan Allah evreni, tezahür etmek ve sırrını kendisine açmak amacıyla yaratmıştır. Bu düşüncesini, bir hadise dayandırır; ‘ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi arzu ettim, bunun için halkı yarattım.’

---

³⁰ Coşkun, İ. (2008). Muhyiddin İbn Arabî’nin Felsefesinde “Allah” Mefhumu. *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21, s.117-143.

İbn Arabi pek çok mutasavvıfı etkilemiş olsa da, en fazla eleştirilen İslam düşünürlerinden biridir. İmam Rabbani her ne kadar İbn Arabi'nin düşüncelerini başlangıçta savunsa da, sonraları Vahdet-i Vücut anlayışının yanlış olduğunu dile getirmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Kesir ve İbn Teymiye, onun fikirlerine ciddi eleştiriler getirmiş, hatta İbn Teymiyye, İbn Arabî' yi Vahdet-i Vücut anlayışı nedeniyle, mahlukat ile Allah'ı bir saydığı için zındıklıkla suçlamıştır.³¹

Tüm bu eleştirilere rağmen, İbn Arabi' nin görüşleri pek çok kişiyi etkilemiş, Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, Şam' ın fethinden sonra, İbn Arabi' nin mezarını koruma altına almıştır.

2.4.2. Mevlana Celaleddin Rumi

Mevlana Celaleddin Muhammed Rumi, Afganistan sınırları içinde kalan ve pek çok mutasavvıfın yetiştiği Belh şehrinde, dönemin köklü sufi bir ailesinde 1207 yılında dünyaya gelmiştir. Mevlana' ya Rumi ismi uzun süre Anadolu'da yaşaması nedeniyle verilmiştir.

Mevlana babası ile birlikte Belh' den Konya' ya gelmiş, bu yolculukta pek çok âlim ile tanışması onu etkilemiştir. Seyyid Burhaneddin'in 1232 yılında Konya' ya gelmesi Mevlana'nın hayatında önemli bir dönüm olmuştur. Seyyid Burhaneddin'in kendisine: "Sen, zahiren babanın mirasçısısın; ama özü ben almışım; bu dosta bak, bana uy." demesi onun üzerinde önemli bir etki yaratmış ve Seyyid Burhaneddin'in ölümüne kadar yaklaşık dokuz yıl, onun dergâhında kalmıştır.³²

Babasının vefatından sonra ilim eğitimi almak için önce Halep sonra Şam'a geçen Mevlana'nın burada Muhyiddin İbn Arabi ile sohbet etme fırsatı yakaladığı ve Şems-i Tebrizi ile de ilk kez Şam'da karşılaştığı rivayet olunmuştur. Dört yıl Halep ve Şam'da eğitimlerini tamamlayan Mevlana Anadolu' ya geri dönmüş, Seyyid Burhaneddin'in vefatından sonra da vaaz vermeye başlamıştır. Onun hayatının en büyük dönüm noktası Seyyid

---

³¹ Coşkun, İ. (2008). Muhyiddin İbn Arabi'nin Felsefesinde "Allah" Mefhumu. *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21, s.117-143.

³²Gölpınarlı, A. (2004). *Mevlana Celaleddin Rumi*, (1.Baskı). İstanbul. İnkılap Kitapevi s.47.

Burhaneddin' in vefatından beş sene sonra Şems'in Konya' ya gelmesi olmuştur.³³

Mevcut kaynakların pek çoğu Şems Tebrizi' nin Mevlana'nın hayatına girdikten sonraki dönemi incelediği için onun kişisel hayatı ile ilgili çok fazla bilgi yoktur. Bu alandaki en önemli kaynak "Makalat" tır. Şems'in düşünce ve sohbetlerinden derlenmiş ve hem Mevlana hem de diğer sufiler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu açıdan son derece önemlidir.

Sürekli seyahat halinde olan Şems, Necmeddin-i Kübra halifesi olan Baba Kemâl Cendî ile ilmi konularda çalışmış ve onun yanında halvete girmiştir. Sürekli siyah aba giyen Şems, gezdiği yerlerde pek çok şeyh ile görüşmüş ve muhabbet etmiştir. Lakin ondaki sırrı hocaları da dahil olmak üzere Mevlana' dan başka kimse görmemiştir. Onun Tebriz' i terk edip, seyahat etmesinin de özünde, ondaki bu sırra erişebilecek şeyhi araması vardır.³⁴

Şems' in yalnızlığa eğilimli karakter özelliği onun tasavvufi yaşantısına da belirgin şekilde yansımıştır. İnsanlardan hiçbir beklenti ve talep içerisinde değildir, ayrılıklardan etkilenmez. Ona göre tasavvuf irşadının koşullarından biridir. Şems' in bir diğer özelliği de son derece eleştirel bir üslup ve açık sözlü oluşudur. Onu yalnızlaştıran özelliklerden biri de budur.

Döneminin sūflerinden kıyafet tarzından farklı bir tarzı olan Şems siyah keçe bir aba giymekteydi. Şems, bunun nedenini insan-ı kamili ifade eden ayna metaforuyla açıklar:

*"Vücut aynamı dünyadaki gözlerden bir keçeye sarılarak gizlerim. Böylece halimi gayb örtüsü ve Allah' ın gayret kubbeleri altında saklarım."*³⁵

Mevlevi gelenekte Mevlana ile Şems dostluğu, Musa-Hızır buluşmasına benzetilmektedir. Şems ile tanıştıktan sonra vaaz ve dersleri bırakan Mevlana, zamanının büyük çoğunluğunu Şems ile yaptığı sohbetlere ayırmaktaydı. Bu durum çevresi tarafından kıskançlık ve dedikodulara

---

³³ Gölpınarlı, a.g.e., s.48.

³⁴ Göktaş, V. (2005). Mevlâna Şems Münasebetinde İnsan-ı Ma'şûk Felsefesi. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 14, s.549-563.

³⁵ Arasteh. A.R. (2000). *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş*, (Çev. B. Demirkol, İ. Özdemir). Ankara, Otto Yayınevi s.59.

dönüşürken, Şems Şam' a geri döndü. En yakın dostundan ayrılan Mevlana derin bir üzüntüyle iç dünyasına kapandı. Oğlu Sultan Veled' i Şems' i bulması için Şam' a gönderdi. Mevlana' nın ricasını kırmayan Şems geri dönse de bir süre sonra aynı dedikodular başlayınca bir daha geri dönmek üzere terk etti. Şems' in, içinde Mevlana' nın küçük oğlu Alaeddin Çelebi' nin de olduğu bir grup tarafından öldürüldüğü düşüncesi de yaygındır.³⁶

Mevlana en büyük eseri Mesnevi' yi yazıp bitirdikten sonra epeyce yaşlanmıştı. Ölümü yeniden doğuş gibi gören Mevlana öldüğü güne düğün günü anlamına gelen "Şeb-i Arus" diyordu. 1273 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu.

2.4.3. Necmeddin-i Kübra

Necmeddin-i Kübra 1145 yılında Orta Türkistan'da, Aral gölü civarındaki bir Harezmi köyünde dünyaya gelmiştir. İsfahan, Hemedan, Mekke, İskenderiye ve Tebriz gibi devrin önemli İslami ilim merkezlerinde eğitim gördü ve bu şehirlerde yine önemli âlimlerden hadisler dinledi. Eğitimini tamamladıktan sonra Harezmi' e dönen Necmeddin-i Kübra, kırk yıl boyunca bu bölgede tarikat faaliyetlerinde bulunmuştur. Pek çok kaynaktan rastlanan bir rivayete göre, 1221 yılında Harezmi' e saldıran Moğol istilası sırasında, bir grup müridi ile şehri savunurken şehit olmuştur. Necmeddin-i Kübra, en kıymetli zamanlarını medreselerde müderrislerle geçirirken Türkistan' da kurduğu dergahlarda insanlara İslam'ı öğretiyordu. Sonra İsmail Kasri' nin rehberliğine girdi bir süre sonra Yasir Bitlisî' ye gitti ve orada eğitim aldıktan sonra hayatına devam etti.³⁷

Bir diğer rivayete göre, onun tasavvufa yönelmesine sebep olan olay, İskenderiye'de Hafız es-Silefi' den hadis dinlerken rüyasında Hz. Peygamber' in kendisine "Ebu'l-Cennâb" künyesini vermiş olmasıdır. Bunun üzerine şeyh arayışına giren Kübra, Mısırlı Ruzbihan Kebir'in yanına gitmiştir. Ruzbihan' ın kızı ile evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. İlim aşkı ile Tebriz'e giden Kübra, bir süre sonra Baba Ferec ile tanışmış ve ondan çok

---

³⁶ Küçük, S. (2007). Mevlana Kimdir? *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 20, s.2.

³⁷Kara, M. (2014). Türkistan'ın Işığı Necmeddin-i Kübra. *Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, s.99-122.

etkilenmiştir. Baba Ferec' in şu sözleri; "Sana defter okuyacak, vakit değildir. Cihan defterinin başı olma vaktidir" çok etkilemiş ve o andan itibaren halvet ve riyazetle ilgilenmiştir. Sonrasında Bitlis'e gelmiş, ve Ammar Yasir' e mürid olmuştur. Necmeddin Kübra şeyhinin yanında eğitimini alıp sufi olduktan sonra, hırkayı giymiş ve ailesi ile birlikte ülkesine geri dönmüştür.³⁸

Necmeddin-i Kübra'nın Fevaihu'l-Cemal ve Risale Fi'l-Halve eserleri kendi tecrübe ve düşüncelerini dile getirdiği çok önemli eserleridir. Yaşadığı dönemde önemli eserleri ve düşünceleri ile etkisi büyük olan Kübra'nın vefatından sonra, Necmeddin Daye, Emir Sultan, Mustafa Dede ve Abdülatif Cami gibi tarikata öncülük eden simalar, özellikle Anadolu'da tarikatın yayılmasında büyük rol oynamışlardır.

Necmeddin Kübra'nın bugün Türkmenistan sınırları içinde kalan kabri, farklı tarikat mensupları tarafından yoğun ilgi görmektedir.

2.4.4. Hacı Bektaş-ı Veli

Doğum tarihi tam olarak bilinmese de ortaklaşan pek çok kaynak 1209 tarihinde dünyaya geldiğini 1271 yılında ise vefat ettiğini belirtmektedir. Gerçek ismi Seyid Muhammed bin İbrahim Ata olan Hacı Bektaş-ı Veli, Horasan eyaletinin Nişabur kentinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimlerini Ahmet Yesevi' nin halifesi Lokman Parende'den almıştır. İlmî ve manevî eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş eski adı Sulucakarahöyük olan bugünkü Hacı Bektaş' ta hayatını sürdürmüştür.³⁹

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyıl döneminde gerek siyasi gerekse toplumsal anlamda büyük etki yaratmış olan Bektaşî tarikatının şeyhi Hacı Bektaş Veli' nin temellerini attığı Alevi-Bektaşî öğretisi, salt Anadolu' da değil, Balkanlar, Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna, Kosova, Makedonya ve Azerbaycan' a kadar yayılmış ve kabul görmüştür.⁴⁰

---

³⁸ Yaylımov, G. (2012). *Necmeddin-i Kübra ve Anadolu'da Kübrevilik*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.8-9.

³⁹ Kara, Mustafa. (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, 11. Baskı, s.233-235.

⁴⁰ Kara, a.g.e., s.236.

Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana, Baba İlyas ve Ahi Evren ile çağdaştır. Hacı Bektaş Vilâyetnamesi, Ahi Evren ile Hacı Bektaş'ın samimi iki dost olduklarını yazmaktadır. Nitekim, ilk Bektaşilerin ahilikle ilgileri onların bazı ritüellerine de yansımıştır. Bektaşilik tarikatına giriş merasimi, eşik öpme, kuşak bağlama törenleri ve hatta ayinlerde okunan dualar tamamıyla ahilikten alınmıştır. Osmanlı döneminde Bektaşilik' in etkili olmasına rağmen Hacı Bektaş-ı Veli, Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan önce vefat etmiştir. Bu konuda Orhan Gazi (1326-1362) döneminde kurulan yeniçeri teşkilatına dua ettiği iddiaları olsa da, Aşıkpaşazade Hacı Bektaş-ı Veli' nin, Osmanlı hanedanından kimseyle görüşmediğini, bunun aksini söyleyenin, yalan söylediğini belirtmiştir.⁴¹

Hacı Bektaş Veli' nin dünyevi, dîni ve tasavvufî konulardaki duygularını, düşüncelerini ve nihayet bütünüyle "insan imajını" en açık, sade, anlaşılır, tabii söyleyişlerle ortaya koyduğu eseri hiç şüphesiz "Makalat" tır. Bektaşî inancındaki Dört Kapı Kırk Makam, tarikata giren kişinin hangi aşamalardan geçeceğini ifade eder. Makâlât' ta bu öğretiye yer verilmiştir. Kul, Allah'a Kırk Makam'da erer. Dört Kapı tasavvufun dört esasıdır; şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Bu dört esasın her biri onar aşamadan oluşmaktadır ve toplamı Kırk Makamdır. Dört Kapı Kırk Makam anlayışı Ahmet Yesevi' nin öğretilerinde de mevcuttur.⁴²

Hacı Bektaş'ın tarif ettiği kamil insan, öncelikle iç dünyasına yönelmiş ve tüm kötülüklerden arınmış olan insandır. Horasan Melamet Ocağının en temel özelliklerinden olan dış görünüşe önem vermeme Hacı Bektaş-ı Veli' de de kendini gösterir. Onun mükemmel insan tasvirinde dış görünüşün hiçbir önemi yoktur.

Horasan Erenleri diye bilinen Türkmen Babaları içinde Hacı Bektaş' ın Türk ve İslam dünyasındaki yeri tartışmasız çok büyüktür. Ehli Beyt sevgisi ve büyük imanı ile İslam öncesi Türk kültür ve inançları ile İslam sonrası dönem arasında büyük bir köprü olmuş, Arapça ve Farsça' nın egemen

---

⁴¹ Çetinkaya, B. A. (1999). Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı. Cumhuriyet Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 345-350.

⁴² Çetinkaya, a.g.m., s.350-352.

olduğu bir dönemde, Türkçe eserleri ve ibadet dili ile Türk kültürünü sürdürmüştür.⁴³

Hacı Bektaş-ı Veli felsefesi sevgi, hoşgörü, birlik kavramaları üzerinden şekillenmiş, dönemin politik koşulları altında, engin zekâsı ile çağını aşan nitelikte düşünceler ortaya koymuştur. Öyle ki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' nin özünü 13. yüzyılda Hacı Bektaş-i Veli' de görmek mümkündür. Onun öğretisindeki kadın olgusu çağının çok ilerisindedir. Gerek düşüncelerinde gerekse Alevi-Bektaşî ayinlerinde kadın ve erkek eş tutulmuştur. Bütün canlar kardeştir. Hacı Bektaş-i Veli' nin şu sözü kadın olgusuna bakışını son derece iyi anlatmaktadır⁴⁴;

*“Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde
Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde
Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok
Noksanlıkla eksiklik senin görüşlerinde”*

Hacı Bektaş-ı Veli' nin “Kadınları Okutunuz” sözü ile hem kadına bakışını hem de eğitime verdiği önemi göstermiştir. Onun erdemli insan modeli ilim ile yoğurulmuştur. Aşağıdaki sözleri Bektaşilikte ilmin önemini açıkça ifade etmektedir;

*Yolumuz; ilim, irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur.
Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu.*

Hacı Bektaş şekilcilikten uzak bir yaklaşım sergilemektedir. Şekilsel olarak inanıyormuş gibi olmak değil özde inanmanın önemini vurgulamıştır. Onun bu düşüncesini aşağıdaki dörtlükte görebiliriz:

*“Hararet nardadır sacda değildir.
Keramet baştadır taçta değildir.
Her ne ararsan kendinde ara
Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir”.*

---

⁴³ Çetinkaya, a.g.m., s.352-355.

⁴⁴Bahadır, İ. (2014). Alevi- Bektaşî İncasına Göre Kadın. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, S.32. s.28.

Felsefesi ile topluma verdiği mesajlar; iyiliği, iyi ahlakı, hoşgörüyü, ilmin önemini, kadın-erkek eşitliğini anlatırken, gerçekten de çağının ötesinde bir düşünür olduğunu göstermektedir. Salt topluma öğütler veren bir önder değil, tarikat ehlinin model alarak öğrenmesini sağlayacak şekilde düşüncelerini yaşayan bir şahsiyettir.⁴⁵ Onun sözlerine genel bir bakış, Hacı Bektaş-ı Veli' yi anlatmakta ve anlamakta yardımcı olacaktır;

Hiç bir milleti ve insanı ayıplamayınız.

İncinsen de incitme.

Kimsenin ayıbını arama, kendi ayıbını görür ol.

Bir olalım, iri olalım, diri olalım.

Eline, beline, diline sahip ol.

Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et.

2.4.5. Yunus Emre

13. ve 14. yüzyıl arsında yaşadığı düşünölen Yunus Emre, Tassavvufi Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Hayatı ile ilgi çok fazla bilgiye sahip olunmasa da ozan olarak eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ahmet Yesevi ekolünden olan Tapduk Emre'nin Yunus'un mürşidi olduğu bilinmektedir. Ölüm tarihi de tam bilinmeyen Yunus'a ait olduğu iddia edilen altı makam olsa da, Porsuk'un Sakarya ile birleştiği yerde meftun olduğu kanısı yüksektir.⁴⁶

Yunus Divan'ı genellikle ilahi tarzında yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. şiirle anlattığı felsefesi ve bilgeliği onu ölümsüz kılmıştır. Felsefenin varlık, bilgi, insani değerler, özgürlük ve erdemli insan gibi temel problemleri, Yunus' ta da görölmüş ve o kendine özgü bir varoluşçuluk felsefesi geliştirmiştir.

Yunus, insanın evren yaratılmadan önce de var olduğunu ama bu varoluşun ruhsal bir varoluş olduğunu düşünüyordu. İnsan varlığının bilincindeydi ve büyük bir aşkla sevdiği Tanrı ile var olmuştu. Yunus' a göre insan sadece bir görünüşten ibaretti. İnsana varlığını hissettiren ve ona kimlik

---

⁴⁵ Gökteař, V. (2011). Tasavvufi Terbiyenin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkanlar. Ankara Üniversitesi *İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, 52(2), s.137-155.

⁴⁶ Yanmaz, Ö. (2009). *Mevlana ve Yunus Emre'de Varlık Anlayışı* , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya s.61.

kazandıran, Onun ifadesi ile “Çalap”tır. Allah sevgisinin şekilsel bir yapısı yoktur, özden oluşur ve sadece bu aşka gönül verenler anlayabilirler. “ Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm” sözleri onun varlığa bakışını son derece açıkça anlatmaktadır.⁴⁷

Yunus' un felsefesinde insan, her yerde ve her şeyde Tanrı ile beraberdir. İnsan Tanrı'ya aşiktir ve kamilliğe erdikçe Tanrı'yla arasındaki mesafe ortadan kalkar ve Tanrıyla yakınlaşır.

İnsan, evren yaratılmadan önce sadece bir ruhtu ve huzur içindeydi. Evren yaratıldıktan sonra sadece ruh olan insan bedeni ile de var oldu. Ancak bu dünya tasa ve endişelerin olduğu geçici bir dünyadır.

Allah-insan bütünlüğü ile varlığı tanımlayan Yunus için ölüm bir bitiş değildir. O ölümü cennette vaat edilen ile değil aşk ile yandığı Allah' a kavuşma anı olarak görür.⁴⁸

Cennet cennet dedükleri

Bir ev ile birkaç Huri

İsteyen virgil anı

Bana seni gerek sen.

Yunus Emre'nin şair kimliğinin yanı sıra filozof bir ahlakçı yanı da vardır. Düşüncelerini tasavvufa dayanarak savunmaktadır. Yunus Emre'nin en önemli vasfı 'aşık olması' dır. Aşk yoluyla hayatını şekillendirmiş bir mutasavvıftır. Onun hayatına, kalbinde yaşadığı derin aşk yön verir.

---

⁴⁷ Şanlı, İ. (2009). *Yunus Emre'nin İnsana, İnsanlığa Bakışı ve Günümüze Mesajları*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/2, s. 955-956.

⁴⁸ Şanlı, a.g.e., s.957-961.

3. ANADOLU MİRASI ÜZERİNDE YÜKSELEN OSMANLI VE DİN

3.1. Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Tasavvufun Etkisi

Tasavvuf erken dönem Osmanlı sosyal hayatında tekkenin dışına taşarak halkın dini yaşantısına rengini veren, toplumsal dinamikleri değiştirip dönüştüren en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf Osmanlı' da sadece dini bir olgu değil, hayatın hemen her alanına etki eden dinamik bir olgudur. Erken dönem Osmanlı toplum yapısına bir göz attığımızda tasavvufi yapının izlerinin toplumun her alanında belirgin olduğu görülecektir. Ekonomiyi şekillendiren Ahiler, manevi hayatın önemli dinamikleri olan Rum abdalları, fetih hedeflerinin cisimleştiği gaziler, yeni fethedilen yerleri kalıcı yurt haline dönüştürüp İslâmlaştıran dervişler... Yeni devlet için hayati önemdeki bu grupların hemen hepsi tasavvuf ile bir şekilde ilişkilidir. Bu sebeple kuruluş dönemi Osmanlı uç kültürünü anlamının yolu tasavvuftan geçer. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu coğrafyası tasavvufi anlamda oldukça canlıydı.

Anadolu muhitinde kuvvetli bir tasavvuf hareketi oluşmuştu. Bunlar içinde Irak, İran, Suriye ve Mısır'dan gelenler olduğu gibi Horasan ve Maverâünnehir' den gelenler de var. Hatta Ahmet Yesevi tarikatine bağlı kimselerde bulunuyordu. Gelenlere Selçuklu hükümdarları hürmet gösteriyordu.⁴⁹

13.yy' da Anadolu'da tarikat yaymaya çalışan isimler arasında Evhadüddin Kirmani, Pervane, Fahreddin Iraki, Necmeddin Daye ve Muhyiddin Arabi gibi isimler vardı.⁵⁰

İmparatorluk aşamasına doğru hem sosyo-kültürel alanlarda, hem de ilmi alanlarda ilerlemeler yaşanmıştır. Burada tasavvuf alanında İbnü' l Arabi

---

⁴⁹ Köprülü, M.F. (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s.200.

⁵⁰ Köprülü, a.g.e., s.201-202.

ekolüne bağılı, düşünceye ve tefekküre dayalı bir anlayış gelişmiştir. Sufiler hem sözlü ve hem de kitabi alanda tasavvufa hizmet vermişlerdir. Bu manada tasavvufu geniş halk kitlelerine yaymışlardır. İbn Arabi, Mevlana, Sadreddin Konevi ve Ferideddin Attar gibi sufilerin bazı eserleri şerh ve tercüme edilerek 18. yüzyılın tasavvuf birikimi Osmanlı kültür çevresine taşınmıştır. Bunlar arasında özellikle Mevlana'nın Mesnevi'si ile İbn Arabi'nin Füsusu'l-Hikem adlı eserlerinin şerh ve tercümesi oldukça yaygındır.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulan Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'daki beyliklerin büyük kısmını kendi idaresi altında birleştirmeyi başararak bir hayli ilerleme sağlamıştır. Bilindiği gibi zayıflayan ve vesayet altına giren Selçuklu merkezi idaresinin kontrolünden iyice çıkmış olan ve devrin kaynaklarında "uc" olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde bulunan Türkmen beyliklerini ortaya çıkaran tarihi şartlar Osmanlıların da kurulup gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişme daha sonra giderek Anadolu'yu da içine alacak bir mahiyet kazanmıştır.⁵¹

Anadolu bölgesi XIII. yüzyılda zikrettiğimiz üzere çok çeşitli tasavvufi gruplara ev sahipliği yapmaktaydı. Ancak Osmanlı Beyliği söz konusu zaman diliminde Anadolu'nun çok küçük bir kısmına hâkim idi. Dolayısıyla Anadolu topraklarına yayılmış tasavvufi grupların hepsi erken dönemler Osmanlı'sında mevcut değildi. Araştırmalar bu dönemde Osmanlı Beyliği topraklarındaki derviş gruplarının Rum Abdalları, Kalenderî, Rifai, Yesevî, Haydarî ve Vefâîlerle sınırlı olduğunu göstermektedir.

Erken dönem Osmanlı toplumunda etkili olan bu derviş zümreleri daha çok Horasan ekolünün temsilcisi durumunda olup alışılmış olana muhalif tavırları ile öne çıkmaktadırlar. Kalenderilik bunların başında gelmektedir. Osmanlı toplumu, klasik tarzda fikir ve görüşlere sahip diğer tasavvufi gruplarla da etkileşim içerisindeydi.

---

⁵¹ Emecen F.(2010). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, 5.Baskı, İstanbul Kitabevi Yayınları, s.37.

Kuruluş dönemi Osmanlı'sındaki tasavvufi gruplar değişen oranda biraz önce tasvir etmeye çalıştığımız yaygın dini pratiklere muhalefet eden akımın fikirlerinden etkilenmişlerdi. Bu etkilenmenin hangi düzeyde olduğunu kesin olarak söyleyebilmek mümkün değildir.

3.2. Kuruluş Döneminde Alperenler ve Ahiler

Osmanlı Devletinin kuruluşu bu kadar tartışmalı olmasına rağmen neredeyse kesin olan bir şey varsa o da Osmanlı Devletinin kurulmasında Ahilerin ve Dervişlerin rolüdür. Daha ilk dönemlerde ve ilk fetihlerde devlet erkânının yanında çok önemli bir yer tutan bu grupların devletin kuruluşunda kullanıldıkları malumdur.

“Osman'ın kabilesi ahiler gibi homojen yerli Türk unsurunun kaynaşmasıyla meydana gelen malzemeyi kullanan Osman'ın halefleri, devlet adamı dehaları sayesinde Osmanlı Devleti'nin temellerini atmışlardır, diyerek Ahilerin kuruluş döneminde etkisinden bahseder.⁵²

Şeyh Edabalı, Osman'ın birçok silah arkadaşı ve Orhan'ın kardeşi Alâeddin Paşa'nın bu teşkilata mensup olduklarını söyler.⁵³

İlk Osmanlı fetihlerinin gerçekleşmesiyle birlikte yeni fethedilen yerlere Ahiler yerleştirilmiş ve bunlar bu topraklarda sayısız denilebilecek kadar zaviye kurmuşlardır. Bu durum ilk Osmanlı yöneticilerinin Ahilere ne kadar önem verdiklerinin göstergelerindedir.

Ancak Osmanlı Devleti merkezi bir devlet olunca bu kurulan zaviyelerin bir kısmı kaldırılmıştır. Hatta Fatih Sultan Mehmet döneminde işlevini yitiren birçok zaviye kapatılmış bunlara ait topraklar tımarlı sipahilere verilmiştir.⁵⁴

Merkezi güç olmadığında Ahiler politik güç olmaya başlamışlardır. Bu durum devlet merkezleşmeye başladığında tehdit olarak algılanmış ve

---

⁵² Giese, Friedrich, (2005) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi*, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), İmge Kitabevi, İstanbul, s.172.

⁵³ Giese, a.g.e., s.175.

⁵⁴ İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, (3.baskı).Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.156.

denetim ihtiyacı hissedilmiştir. Kendi içinde örgütlenmiş bu grubun en önemli kişisi, bu grubun dış işlerini yöneten kişidir. Bunlar Osmanlıda “kethüda”, Araplarda “Şeyh” ve 13. ve 14. yüzyıl Anadolu’sunda ise “Ahi” idi.

Kethüdası olmayan lonca bağımsız sayılmazdı. Eğer bağımsız olmak istediklerinde aralarından birini lonca seçerler ve bu durumu kadıya bildirirlerdi. Kadı da onların bağımsız olduklarını defterlere kayıt ederlerdi. Ancak bu lonca seçiminde devletin karışmasına asla müsamaha göstermezlerdi. Vali ya da kaymakamların onlara dayatmak istedikleri kethüdaları kabul etmek istemezlerdi.

Ancak bu duruma rağmen merkezi devlet, loncaların özerkliğine genellikle saygı göstermişlerdir. Fakat loncalar da devletin egemenliğini tanırlardı. Loncalar kendi aralarında herhangi bir sıkıntı olduklarında sorunu çözmek için ilk önce kadıya başvurulur sorun çözülmezse divanı hümayuna başvurulurdu. Güçlü merkezi yapı olmadan önce yani Osmanlılar tam anlamıyla kurulmadan önce loncalar daha özgür yapıdaydılar. Özellikle 13. ve 14. yüzyıl Anadolu’sunda güçlü bir merkezi yapı yoktu ve daha özgürdüler.

Osmanlılar kıdemli lonca liderlerini desteklemişlerdir. Lonca kurallarının uygulanmasına büyük önem vermiş, lonca düzenini korumakta ısrarcı bir tavır sergilemişlerdir.⁵⁵

Osmanlı yöneticileri ile bağı bulunan şeyh, derviş, baba, kalender gibi isimler 11. yüzyılda Anadolu’ya gelmeye başlamış olup Osmanlı yöneticilerine manevi destek vermekten geri durmamışlar ve devlet yönetimi, hukuk, adalet gibi kavramların mahiyetine dair yardımlarını esirgememişlerdir. İlk Osmanlı yöneticileri yeni bir yer fethedildiği vakit bu bölgenin nasıl yönetileceğini ahiler ve fakı’lardan (Fakih)öğrenmekteydiler.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda ahilerin ve fütüvvet akımının etkisi büyüktür. Debbağların piri ve Türkiye Ahi Teşkilatı’nın kurucusu Ahi Evren otuz iki çeşit esnafın piri sayılır.⁵⁶

---

⁵⁵ İnalçık, H. (2009), *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, (53.Baskı). İstanbul. Kaynak Yayınları, s. 610.

⁵⁶İnalçık H.(2014),*Devlet-İ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Cilt 2,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1.Basım,İstanbul, s.86.

Ahiler Osmanlıya üretim ve ticaret anlamında katkıda bulunmakla kalmamış ekonomi ve eğitim alanında da destek vermişlerdir. Ahilerin kurmuş olduğu zaviyeler sayesinde toplum belli bir düzen içinde tutulmakla kalmamış esnaflar da meslek öğrenmiştir. Haliyle bu durum ilk Osmanlı yöneticilerinin oldukça işine gelmiştir.

Ahilik ve Ahiler, İlk Osmanlı yöneticilerini ciddi anlamda etkilemişlerdir. Orhan Gazi'nin kurmuş olduğu yaya ve müselleme ordusunda ahilerin kullanmış olduğu serpuş ve üniformaların kullanıldığı bugün malumdu.

Anadolu'nun Türk-İslam yurdu haline gelmesinde etkisi oldukça fazla olan bir diğer kesim de Ahilerdir. Nitekim Aşıkpaşazade'nin Anadolu'da etkin olan 4 sınıftan biri olarak bahsettiği kesim Anadolu Ahileridir. İbn Battuta da Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde kardeş yiğitler adını verdiği bu zümrenin zaviyelerinden bahseder.

Ahiler Anadolu'ya geldikten sonra buradaki yerli halka karşı Türk ve Müslüman nüfusunu korumak için teşkilatlanmıştır. Kendilerine misyon olarak yükledikleri mesleki edep, kaliteli üretim, kardeşlik ve yardım gibi konulara verdikleri önem dolayısıyla Gayrimüslimler üzerinde olumlu etkiler bırakmışlardır. Esnaflar arasında sıkı bir bağ kurulmasına vesile olan Ahiler tekke, zaviye ve camiler kurmuş olup devlet tarafından da desteklenmişlerdir.

3.3. İlk Osmanlı Tarihçileri Gözünden Osmanlı ve Din

Osmanlı kuruluş dönemini anlatan kaynaklar, dönem itibariyle son derece kıtadır. Bu durum döneme dair bilgilerin temin edilip aydınlatılması ile ilgili büyük engel teşkil etmektedir. Söz konusu dönem hakkında yazılan ilk eser, "Yahşi Fakih'in Menâkıb-i Al-i Osman" adlı kitabıdır. Ancak bu kitap günümüze bütünsel olarak gelmemiş, Aşıkpaşazade'nin döneme dair naklettiklerinden, kitabı gördüğü ve kendi eserini yazarken, bu eserden faydalandığı anlaşılmaktadır.

Aşıkpaşazade, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Sarı Yatı'yı, "Bize yurt yeri göstereyim" talebiyle Sultan'a gönderdiğini, Sultan'ın da Karacahisar ile Bilecik arasındaki Söğüt'ü kendilerine yurt olarak verdiği bildirmektedir.⁵⁷

Ertuğrul Gazi'nin vefatından sonra, kendisinin yerine Osman'ın geçmesi layık görülüyordu. Osman'ın başa geçme amacı dini yaymak olup ve bu vazife Ona Allah tarafından verilmişti.

Aşıkpaşazade, Osman Bey'in görmüş olduğu rüyayı anlatır. Osman Gazi gördüğü rüyayı Şeyh Edebalı'ya anlatmış, Şeyh de ona; "Oğul Osman! Padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun ve benim kızım Malhun Hatun senin eşin olsun" demiş ve kızını, Osman Gazi ile evlendirmiştir.⁵⁸

Hadidi Tarihinde bu olay şu dörtlülle anlatılmıştır:

Görür Osman-ı Gazi düşde na-gah
Togar koynundan ol şeyhin çıkar mah
Girür Osman-ı Gazi koynına hoş
İder Osman-ı Gaziyi der-âguş.

Osman Bey'in rüyası, Osmanlı Devleti kuruluş hikâyelerinde efsane niteliği taşıyan bölümlerden biridir.

Başlıca kaynaklarımızdan biri olan Ahmedi, *Dasitan-i Tevârih-i Al-i Osman*'ında Osmanlı hanedanından bahsederken şöyle demektedir: "Hem Müslüman idiler hem dâdger. Kamusunun işi kâfirle cidâl" Burada, Osmanlı hanedanının işinin kâfirle savaşmak olduğunu ve sonra gelmesine rağmen önceki hanedanlardan daha üstün bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir.⁵⁹

Osmanlı'nın üstünlüğü iddiasını gerekçeleriyle birlikte eserinde şöyle dile getirir:

Sonra gelen ön gelenden yig olur.
Fikri olan bunu kim direm bilir
Virdi Hak insana feyz itdükte cûd

⁵⁷ Aşık Paşazade, (2003). *Aşık Paşazade Tarihi*, İstanbul. K Kitaplığı İstanbul, s.55.

⁵⁸ Aşık Paşazade, a.g.e., s.58.

⁵⁹ Ahmedi, (1939). *Dasitan-ı Tevârih-i Mülük-i Âl-i Osman*, (Yayına Hazırlayan: N. S. Banarlı), İstanbul, Burhaneddin Matbaası, s.137.

Kudret ü akl u hayat u hem vücûd
Akl ol üçden yigrek idi bî günan
Lâcerem sonra onlardan oldu ayan
Sonra geldi enbiyedan ol resûl
Hatem oldu vü kamûdan eşref ol
Dört kitabın sonu Kur'an'dur gelen
Fazl ile oldur anlara nasih olan
Kamudan çün sonra geldi âdemi
Fazl ile oldu kamunun hâtemi.

Daha sonra gelen birtakım tarihçiler tarafından da bu üstünlük iddiası sürdürülmüştür. Neşri de bunlardan bir tanesidir. Neşri burada Peygamber ile 4 halifeden sonra kendisini Osmanlı hanedanı içerisinde en faziletli kişi olduğunu söylemiştir.⁶⁰

Aşıkpaşazâde' den sonra yazılmış olan kaynakların birçoğunda Osmanlı şecerisi mevcuttur. Buradaki şecerelerin doğruluğu tartışma konusudur. Fakat burada asıl önem arz eden şey; soy kütüklerinin yerine getirmiş olduğu görevdir. Şecerelerin birçoğu Hz. Nuha' a kadar devam etmektedir. Hanedanlık, dini açıdan bir lidere dayandırılarak manevi açıdan bir referansa sahip olmuştur. Diğer yandan bu kütüklerde Türk milletinin ataları olan Oğuzlardan da bahsedilmektedir. Oğuz kelimesi, Batı Asya' da yaşayan Müslüman Türkler için kullanılmakta olan bir terimdir. Destana göre Oğuzların ataları Hz. Nuh'un oğlu olan Yafes' in soyuna dayanmaktadır. Oğuzlar tek Tanrıya inanmaktadırlar. Oğuz Han' ın toplamda 6 oğlu olup, bu oğlanların da her birinin 4 oğlu bulunmaktadır. Oğuz Hanın bu 24 torununun her biri, Türk geleneğindeki 24 boyun atasını teşkil etmektedir.⁶¹

Osmanlı Beyliği' nin kuruluş döneminde, dinin önemi ve hatta kuruluş felsefesi olduğunu görmekteyiz. Elbette, toplumun inanç yapısını göz önünde bulundurduğumuzda, İslami fetihler, kâfirler ile yapılan savaşlar ve bu savaşlarda Müslümanların kahramanlıkları, tüm hikâyelerde görülmektedir.

---

⁶⁰ Neşri, Mehmed. (1995). *Kitab-ı Cihan-nüma*. (Çev. F. R. Unat, M. A. Köymen). Ankara. TTK Yayınları, s.55.

⁶¹ İmber, C. (2005). *Osmanlı Hanedanı Efsanesi, Söğüt'ten İstanbul'a*. (Çev. Fatma Acun. Der. M. Öz, O. Özel). Ankara. İmge Kitabevi s.243-271.

Toplum tarafından zevkle dinlenen bu hikâyeler, Anadolu' nun tüm tarihinde yerini almıştır.

Osmanlı Beyliği' nin kuruluş yıllarındaki gaza anlayışı, kuruluş dönemindeki din etkisini gösteren kanıtlardan biridir. 1324 yılından kalma bir vakfiyede, Orhan Bey için dinin gururu anlamına gelen "Fahrüddin" ve babası Osman Bey için ise dinin savunucusu anlamına gelen "Şücaüddin" lakapları kullanılmıştır. Anadolu'nun Müslüman toplumunun İslami terminolojisinin, Osmanlılarda da kullanıldığı görülmektedir.

Arapça kökenli olan "Gaza" kelimesi, düşmanla savaşmak anlamına gelir. Aynı etimolojik kökene sahip gazve kelimesi, Hz. Muhammed' in kendisinin katıldığı ve yönettiği savaşları ifade etmekte kullanılır. Dilimizde gaza kelimesi, İslam dinini yaymak veya Müslümanları düşman saldırılarından korumak amacıyla yapılan, kutsal savaş anlamı ile kullanılmaktadır. Gazi kelimesi de aynı kökten gelir.

Kaynaklarda asıl vurgulanan şey Osmanlıların gaza yapmalarından ziyade, cihat içerisindeki hanedanlar arasında en üstün olan boy olduğudur. Bu durumda Anadolu' da mevcut tüm beyliklerde gaza yapma ideolojisinin hâkim olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı kuruluşundaki din etkisi ile ilgili batı kaynaklarında da değinilmiştir. Öncelikle Gibbons olmak üzere, Giese, Wittek, Lindner gibi düşünürler bu konu çerçevesinde çalışmalar yapmış ve görüş beyan etmişlerdir. Görüşleri itibariyle en fazla tartışılan Gibbons' ın Osmanlı kuruluşu ile ilgili düşünceleri ile başlamak doğru olacaktır.

Gibbons' a göre Osman ve onun küçük aşireti, çobanlıkla geçinen müşrik bir Türk topluluğuydu. Müslüman çevresine geldikten sonra, soydaşları olan Selçuklu Türkleri gibi İslamı kabul ettiler. Etrafta bulunan ve kendileriyle dostça ilişkide buldukları Hristiyan Rumları da Müslümanlığı kabul etmeye zorladılar.⁶²

---

⁶² Gibbons, H. A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (Çev. R. Hulusi) Ankara. 21. Yüzyıl Yayınları, s.21.

Gibbons, Osman Bey'in Müslüman olmadığı düşüncesini Neşri' de geçen bir hikâyeye dayandırmaktadır. Bu hikâyeye göre gecenin birinde Osman Gazi imamın evine konuk olur. Bir pencere ve onun altında da Mushaf vardır. Sonra Osman Gaziye; "Küstahlık olmasun. Keremünden eğil, arunda nesne var alayum" dedi. Bunun üzerine Osman Gazi;"Ne nesne var?" Sahib-i hane: "Nebîmüz, âhir zaman peygamberi Muhammed resulullah sallallahu aleyhi ve selleme inen Kelâmullah var" dedi. Osman Gazi bunu hiç dikkate almadı. Sonra hane sahibi uykuya dalınca hafifçe gülümsedi. Sonra turub gusl idüp arı abdest alub Mushafdan yana müteveccih olub huşû ve huzûla ta sabaha dek el kavuşturub uru-turdu. Ev ıssı uyanacak vakit olunca, "Benim bu hâlime muttali olmasun deyü uyur gibi oldı. Yine Mushafdan yana müteveccih idi. Bu aralıkla uyku gözüne galib gelüb ımızgandı. Âlem-i rüyada gördü ki: "Ey Osman, çün sen benüm kelimama hürmet ü ta'zim idüb 'izzet ü ikram eyledün, ben dahi seni ve senün evladını ve etba'ını, eşya'ın âlemde ebedî mu'azzez ü mükerrem ü muhterem kıldum."⁶³

Gibbons Osman'ın Mushaf'ı sorması nedeniyle, Osman' ın Kuran' ı bilmediğini ve bu nedenle Müslüman olmadığını iddia etmiştir. Oysaki Neşri, bu cümleleri paylaştığı sayfada Osman Bey'in, gazi ve dindar bir Müslüman olduğunu da dile getirmiştir.

Giese ise Osmanlı'nın gelişmesinde daha evvelden Anadolu' ya yerleşen Türk unsurların nüfuzuna vurgu yapar ve onlar ilk sultanların düşüncelerini uygulamaya geçirmek için müsait olduklarını söyler. Osmanlı kuruluş döneminde devletin omurgasını, Rum unsurların değil, Müslüman Türklerin oluşturduğunu belirtir. Ona göre I. Murat zamanındaki Yeniçeri Ocağı'nda yer alan nispeten az sayıdaki Müslümanlaştırılmış yabancı unsurların pek bir önemi yoktur.⁶⁴

Bu konu hakkında görüş beyan eden bir diğer Batılı düşünür ise Paul Wittek'tir. O da Gibbons' ın görüşlerine yakın görüşler söylemiş, kuruluşu tamamen din etkisine bağlamış ve yabancı unsurlardan çokça bahsetmiştir.

---

⁶³ Neşri Mehmed. (1995). *Kitab-ı Cihan-nüma*, (Çev. F. R. Unat, M. A. Köymen). Ankara. TTK Yayınları, s.74.

⁶⁴ Giese, F. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi*, (Çev. Z. A. Yılmaz). Söğüt'ten İstanbul'a. (Der. M. Öz, O. Özel). Ankara. İmge Kitabevi, s.172.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu” adlı kitabında, Türk istilasının her şeyi silip süpürmesi gibi bir durum kesinlikle yoktur. Fetihden sonra, eski yer isimlerinin hâlâ devam etmesi başlı başına, fethedilen toprakların yerel kültürünün sonraki gelişmeler içinde önemli bir unsur olarak kendini muhafaza ettiğinin kanıtıdır.⁶⁵

Osmanlı hakkında çalışmalar yapan diğer bir batılı tarihçi ise Macar asıllı Gyula Kaldy-Nagy’dır. O, “Gaza Tezi” ne karşı çıkan Nagy, Osmanlı’ nın ilk dönemlerinde gazi devlet yapısının bulunmadığını söyler. Gaza anlayışının ise daha sonra yazılan kaynakların yazarları tarafından cihat algısına göre yazıldığını belirtir.⁶⁶

Yine bir başka tarihçi Heath Lowry Tüm bu dönem boyunca Osmanlı insan gücünün esas kaynağı ihtida idi. İster nezakete dayanan bir devlet politikası, ister fetih ganimetleri paylaşma arzusu ile harekete geçirilsin, sayısı giderek artan Hıristiyanlar her şeyden önce ganimet paylaşma vaadiyle teşvik edildiler ve Osmanlı sancağına katılmayı seçtiler. Kölelerin azat edilmesi, yavaş yavaş asimilasyon ve kültürler arası evlilik Osmanlı insan gücü temeline dini ve kültürel mühtedilerden oluşan sürekli bir akış sağlayanlar haline gelecekti.⁶⁷

Aşiret, Osman'ın liderliği altında kazandığı askeri başarılarının ve görünür siyasi iddialarının düzeyinde esaslı bir sıçrama kaydetmiştir; dolayısıyla nihayetinde devlete adını veren, atalarından birinin değil Osman'ın adı olmuştur. Osman'ın ortaya çıkışından önce aşiretin hangi adla tanındığını bilmiyoruz; uydurma olduğu hissi uyandıran bir on dokuzuncu yüzyıl geleneğine göre Ertuğrul' un aşireti, gayri şahsi ve oldukça cansız Karakeçili adını taşımış olabilir. Osmanlı' lar (yani "Osman'ı takip edenler") olarak, aşiret ve siyasi oluşum uzunca bir yol kat etmiştir.⁶⁸

---

⁶⁵ Wittek, P. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, (Çev. F. Berktaş). İstanbul. Pencere Yayınları, s.32.

⁶⁶ Nagy, G. K. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş, Söğüt’ten İstanbul’a*. (Çev. P. Emiralioğlu, Der. M. Öz, O. Özel). İstanbul. İmge Kitabevi, s.402.

⁶⁷ Lowry, H.(2010). *Erken Dönem Osmanlı Devletinin Yapısı*, 2.Baskı İstanbul Üniversitesi Yayınları İstanbul, s.144.

⁶⁸ Kafadar, C.(2010). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu İki Cihan Aresinde*, Birleşik Yayınları, Ankara, s. 210.

Gaza anlayışına eleştiri getiren Batılı düşünürlerden birisi de Rudi Paul Lindner' dir. Osmanlının yapmış olduğu faaliyetlerde dinsel kaygının pek fazla yer almadığını iddia eder. Lindner, bu düşüncelerini değişik kanıtlar getirerek desteklemeye çalışır. Ona göre Osmanlı fetihleri Hristiyan güçlere karşı olduğu kadar Müslüman kuvvetlere karşı da yapılmıştır ve Osman Bey'in ilk fethi olan Karacahisar, Müslüman bir beylik olan Germiyanogulları'nın toprağıdır. Bu durum gaza anlayışıyla örtüşmemektedir. Bu düşüncesinde Lindner haklıdır. Gaza Müslüman olmayanlara, İslam mesajını götürmek için yapılan savaşlardır. Dolayısıyla, hâlihazırda Müslüman olan bir beylik ile yapılan savaş gaza amacı taşıyor olamaz.

Lindner' in konuya dair tenkitlerinden birisi de Osmanlı'nın ilk zamanlarında yönetimde Hristiyanların önemli görev almış olmasıdır. O bu durumun, insanlara dinlerini değiştirmek için zorlama yapılmadığını ve onlara herhangi bir kasıt olmaksızın gazi denildiğini söylemektedir. Lindner, Osmanlı'da gaza anlayışının en baş unsur olmadığına dair diğer bir delil olarak da Osmanlılar ile Hristiyanlar arasındaki dostane ilişkileri göstermektedir. Osman Bey, ürünlerini Eskişehir' deki pazara getiren Hristiyanları destekliyor ve Müslümanlar onları kandırmaya çalıştığında ise adaleti sağlıyordu. Osman Bey ve diğer Müslüman beyler kendi topraklarında refah ve mutluluğu korumak için Hristiyanlara iyi davranmaya çalışırlardı. Hatta bunda muvaffak bile olmuşlardı çünkü bazı Hristiyanlar bundan etkilenerek Osmanlı'yı Bizans yönetimine tercih etmişlerdir.⁶⁹

Batılı pek çok düşünür gazanın çok etkili olmadığı düşüncesini paylaşırken, pek çok yerli araştırmacı ise Osmanlı'nın kuruluşunda dinin tek etki olduğunu söylemektedir. Her ikisi de gerçekçi yaklaşımlar değildir. Gazanın son derece büyük etkisi olmakla beraber, tek etki olarak düşünülemez, iktisadi unsurların etkisinin de, gaza kadar kuvvetli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

---

⁶⁹ Lindner, R.P. (2005). *İlk Dönem Osmanlı tarihinde İtici Güç ve Meşrutiyyet*, Söğütten İstanbul'a. (Der. M. Öz, O. Özel). İstanbul. İmge Kitabevi, s.419-420.

3.4. Osmanlı Yöneticilerinin Din Anlayışı

1071 Malazgirt Savaşı' nın kazanılması ile beraber Anadolu' nun kapıları Türklere açılmış oldu. Anadolu sultanları hem Bizans'a darbe vurmak hem de ülkede çıkması muhtemel iç düzensizliği önlemek için Türkmenleri Anadolu'ya yönlendirdi.

Türkmenler Anadolu' ya gelirken yaşadıkları bölgenin etkisinde kaldıkları için alışkanlıkları ile beraber gelmiş oldu. Özellikle din alanında değişik tarikatlere mensup şeyh, derviş, baba sufi dediğimiz dini gruplar Anadolu'ya gelerek farklı bir zenginlik yaşattılar. Bu gruplar sayesinde Anadolu'da dini hayat canlanmış oldu. Çünkü Moğol istilası Türkistan ,Horasan gibi bölgeleri etkilemişti.

Bu göçlere sebep olarak, Orta Anadolu' daki iç kargaşa kadar Moğol vergi siyaseti ve baskısı da ileri sürülmüştür. Batıya doğru aralıksız gaza ve fetih hareketinin temel nedeni olarak bu göçleri ve nüfus baskısını gerçek faktör sayanlar haklı görünmektedirler.⁷⁰

Dolayısıyla bu yerler tasavvufi hayatın önemli beldelerini etkilediği için buradan göçen gruplar da Anadoludaki dini hayata katkı sağlayarak büyük tesirlerde bulundular. Gelenler arasında; Bahaddin Veled, Mevlana, Fahreddin Iraki, Sadreddin Konevi, Necmeddin Kübra gibi isimler vardı.Bu isimlere Anadolu Selçuklu Devleti sarayın kapılarını açtı ve onlara hürmet etti. Zaviyeler, tekkeler kurdu, vakıflar tahsis etti, Devlet hazinesinden yardımlarda bulunuldu.

Moğol istilasından sonra Yakın doğu İslam memleketlerinde Suriye-Mısır sahasında Heterodoks zümrenin çoğaldığı açıktır. Bu durum Anadolu'da daha kuvvetle göze çarpıyor ve ilk Osmanlı hükümdarlarının Heterodoks dervişlere karşı himayekâr vaziyeti açıkça görülüyor.⁷¹

Anadolu'nun Heteredoks dervişleri olarak da tanınan bazı kaynaklarda Horasan adıyla zikredilen kesimim özellikle 14.asırda dini-içtimai

---

⁷⁰İnalçık H.(2016). *Akademik Ders Notları*, Timaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s.200.

⁷¹Köprülü, F.(1991). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Ankara s.94.

bir rol oynadığı, Osmanlı Devleti'nin ilk hükümdarlarıyla beraber harplere katıldığı tahta kılıçlı cezbeli bazı dervişlerin olduğu malumdur.⁷²

Hükümdarlarla savaşa katılan, kaleler alan, bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezen Müslümanlığı yayan Abdal lakaplı birçok derviş, Abdal Murad, Abdal Musa, Kumral Abdal denen zümre Yeseviye, Haydariye, Kalenderiye gibi muhtelif Heterodoks zümrelerin içlerinden çıkan bir zümre sayılabilir.⁷³

Bu zümrenin Hristiyan halkın ihtida ettirilip Balkanların İslamlaştırılmasında büyük etkisi vardır.⁷⁴

Kuruluş Dönemi hükümdarları bu zümreye maddi ve manevi yardımlarını yapmaktan hiç çekinmediler. Tıpkı Selçuklularda olduğu gibi onlara yer tahsis edip yardımlarda bulunarak maddi açıdan desteklediler.

Osman Gazi bu durum için gayet güzel bir örnektir. Şeyh Edebalı, onun döneminde hem kendisinin hem de çevresindekilerin danıştığı, oldukça bilgili ve güvenilir bir kişiydi. Tüm halk ona güvenmekteydi. Onun Bir Ahi şeyhi Ebu'l Vefa tarikatından bir Şeyh olduğu varsayılmaktadır.

Bilecik, Osman Gazi tarafından alındıktan sonra buraya Şeyh Edebalı adını taşıyan bir türbe inşa edilmiş ve Bilecik'in gelirleri tımar olarak buraya verilmiştir.⁷⁵

Dönemin derviş ve babaları fetihlere ordu ile katılmaktaydılar. Yukarıdaki örneğe benzer olarak Aşıkpaşazade' nin aktardıklarına göre Orhan Gazi ile Bursa fethine katılan Horasan erenlerinden bir şeyh olan Geyikli Baba da bunlardan biridir. Aslen Azerbeycan' lı olan ve Bursa yakınlarına yerleşmiş, geyiklerle gezdiği için "Geyikli Baba" olarak şöhret bulmuştur ve duası kabul edilen dervişlerdendir.⁷⁶ Geyikli Baba, Vefaiyye çevresine mensup bir dervıştır. Geyikli Baba için de destekte bulunulmuştu.

---

⁷²Köprülü, a.g.e., s.100.

⁷³Köprülü, a.g.e.,s.101.

⁷⁴Köprülü, a.g.e., s.102.

⁷⁵Aşık Paşazade. (2003). *Aşık Paşazade Tarihi*, İstanbul. K Kitaplığı, İstanbul., s.75 .

⁷⁶ Aşık Paşazade, a.g.e., s.297.

I. Murad, Orhan Gazi' nin ölümü üzerine tahta geçmiş ve bu aile geleneğini devam ettirmiştir. I. Murad Sırp Sındığı zaferini kazandıktan sonra Bilecik ile Bursa' da cami inşa ettirmekle birlikte, Postin Puş Baba'ya da bir tekke yaptırmıştır.⁷⁷

Osmanlı'nın egemen olduğu topraklarda sufileri ve devlet-i aliye anlayışının meydana gelmesinde etkili olan düşünceleri incelemek gerekmektedir. Çünkü sufiler toplumla sürekli olarak iç içe olmanın yanında, devletin ileri gelenlerine de yönetim anlamında yardımcı olmaktadır. Sufilerin temel amacı; ilk olarak Anadolu'da ve daha sonra da tüm yurt topraklarında İslamiyetin temel ilkelerini sevdirmektir. Sufiler, insanın en şerefli varlık olduğunu savunmuşlardır. Kainatta halifelik ona bahşedilmiştir. Yani temel felsefe şudur; insanı yaşat ki toplum da yaşasın. Bu sebepten ötürü halifelik görevini icra edebilmesi için kulluğunun bilincinde olması gerekli olmaktadır. Ona göre dünya içindeki her şey mâsivâdır. Bu yüzden kalpte kendisine yer edinmemelidir. O sadece Allah aşkıyla beraber huzura ermektedir. Yani onun kesinlikle şan, şöret ve kuru kavgaya ihtiyacı bulunmamaktadır. Dünya gelip geçicidir. Önemli olan ahirettir. Amellerde birinci kural Allah' ın rızasını kazanıp salih amellerde bulunmaktır. Allah'ın yarattığını sevmek gereklidir. Halka hizmet aynı zamanda Hakka hizmet anlamına gelmektedir. Allah'ın isminin tüm kainata yayılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle insan nefsinin kullanarak cihad etmeli, o arıtılıp, terbiye edilmelidir. Bunun için de ilk olarak insan nefsiyle küçük bir cihatta bulunmalı ve daha sonra da Allah'ın adını yüceltmek adına gaza etmelidir.

Osman ve Orhan Gazi dönemlerinde Ahi Vefâî dervişleri devlet adamları ile beylere gerek devlet işleri ve gerekse de askeri işlerde yardımcı olmaktadır. Bu dervişler onlar için dua edip, onların maddi katkıları ile yapılan tekkelerde halkı aydınlatıyorlar ve onlara doğru yolu gösteriyorlardır. Orhan Gazi' nin Koyunhisar' ı fethederken memur edilmiş olan Şehzade Gazi Süleyman, Rumeli'ye gitmeyi kararlaştırdığında Mevlana halifelerinden olan bir aziz ona yardım için talepte bulunmuş ve hareket esnasında ona Mevlevi külâhı hediye etmiş ve ardından da zafer ve nusrat dileğinde bulunmuştur.

---

⁷⁷ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. (1997). *Kitabü't-Tarih- Kühü'l- Ahbar*, (Haz: Ahmet Uğur). Kayseri, s.130.

Osman Bey, Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde dervişler siyasi idare ile birlikte hareket etmişler ve onların bu çabaları devlet tarafından takdirle karşılanmıştır. Fethedilen yerlere tekke ve zaviyeler inşa edilmiş ve bu yapılar dini ve kültürel faaliyetlerin en önemli merkezi haline gelmiştir. Bu yapıların çevrelerinde inşa edilmiş olan cami ile medreseler bölgedeki hakimiyeti temsil eden yapılardır. Zaviyeler genel olarak ıssız geçit ve önemli bazı kavşaklara inşa edilmiştir. Bu yapılar, sosyal hayat açısından birçok hizmet sunmuş ve bunun yanında fetihlerin yapılmasını kolaylaştırmış ve buraya siyasi otoritenin yerleşmesini sağlamıştır. Gazi ve dervişler Anadolu ile Rumeli' nin fethi için oldukça aktif bir rol üstlenmişler ve fetihlerde her daim devletten yana olmuşlardır.⁷⁸

Tıpkı diğerleri gibi Yıldırım Bayezid de sufileri desteklemiştir. Bayezid, Edirne' den Bursa'ya dönünce bir cami ve o caminin yanına bir medrese yaptırmış, daha sonra da bir bimarhane ile Ebu İshakiyye zaviyesini inşa ettirmiştir. Bu zaviyenin vakfiyesi için tahsis edilmiş olan arazi ile hayvanat miktarı sınırlı tutulmuş, bununla birlikte zaviye şeyhinin taşınması gereken koşullar belirtilmiştir. Bu koşullar dahilinde şeyh dindar, insanlar ile dostluk bağı kurabilen, güzel ahlaklı ve şefkatli bir kimse olmalıdır.

Emir Sultan, Bayezid' in damadı olup bu devirde en önemli şeyhlerden biridir. Aslen Buharalıdır ve adı gerçekte Muhammed Şemseddin el-Buharîdir. Seyyid' dir. Bursa halkının çok sevdiği Emir Sultan, Nurbahşî tarikatına mensuptur. O halkın sorunlarıyla ilgilenir ve bunları padişaha iletirdi. Emir Sultan, Bayezid seferde iken onun kızıyla evlenir ve bu duruma Bayezid kızar. Ancak Molla Fenari bu olayı padişaha detaylı bir biçimde anlatır ve bunun üzerine Bayezid onu damadı olarak kabul edip Bursa' ya gider ve ileride ona da yardımlarda bulunur.⁷⁹

---

⁷⁸ Uzunçarşılı, İ. H (1979). *Murad I. İA*. (3. Baskı). C.VIII, Ankara, s. 590.

⁷⁹ Vassaf, O. H. (2015). *Sefîne-i Evliya* C. I-V. (Haz. M. Akkuş, A. Yılmaz). İstanbul. Kitabevi Yayınları s.344-346.

3.5. Tasavvuf ve Dergah Kültürü

Dergah, tarikat mensuplarının bir arada oldukları, ayinlerini gerçekleştirdikleri yer demektir.

Malazgirt Muharebesinden sonra Türkler Anadolu'ya gelmeye başlamıştı ama Türkler için iskan, düzenin birliği ve yurdun Türk ve İslam kimliğine bürünmesi sorunları karşlarına çıkmıştı. Selçuklu dönemi ulemaları, bu konuda yardım almak için Ahi dergâhlarını kullanmıştır. Ahiler de Anadolu'nun pek çok yerinde aktif hale gelmeye başlamışlardır.

Dergâh ve zaviye geleneği Osmanlı Beyliği tarafından da sürdürüldü. Bu sayede Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yayılması hız kazanmış ve Balkanlarda fetih hareketleri başarıya ulaşmıştır. Osmanlı Yönetimi dergâhlarla alakalı olarak 2 yol izlemiştir. Bu yollardan ilki; Beylikler ve Selçuklulardan Osmanlı'ya kadar varlığını sürdüren dergâhların muhafaza edilmesi için koruyucu birtakım haklar düzenlemektir. İkinci yol olarak da yeni alına topraklara yeni dergâhların inşa edilmesidir. Bu maksatla birçok dergah için haklar tanınmış ve onların onarımları yapılmıştır.⁸⁰

Bayezid, İran'dan Anadolu'ya getirmiş olduğu Kazerunniye tarikatının kurucusu Ebu İshak alemdarlarına bir zaviye yaptırmıştır.

Bu politika devletin kuruluşundan gelişme dönemlerine ve hatta yıkılışına kadar sürdürülmüştür.

Bu sebepten ötürü Osmanlı Devlet'inde askerlere savaş ordusu, tekkede bulunan dervişlere dua ordusu adı verilmiştir. Padişah sefere çıktığı zamanlarda askeri manevi açıdan yükseltecek tekke mensuplarına ihtiyaç duyulmuştur.

---

⁸⁰ Erzi, A.H. (1974). Bursa'da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviye'nin Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi*, C. 1, s.423-429.

3.6. Tasavvuf ve Toplumsal Hayat

Tasavvuf yaklaşımı ve incelemelerinin iki çerçevede yapıldığını görmekteyiz. İki tasavvufun manevi ve spiritüel çerçevesi, diğeri ise sosyolojik ve antropolojik çerçevesidir.

Erken dönem Osmanlı toplumunda İslâm algısı iki ana merkez tarafından yönlendirilmektedir: Medrese ve tekke. Esasında bu ikili yapı Osmanlı toplumuna has bir husus olmayıp bütün İslâm dünyası için geçerlidir. İslâm dünyasının bütününde dini hareketliliğin temelinde bu iki kurum bulunmaktadır. Medrese mensupları daha çok şehir merkezlerinde yaşamlarını sürdüren kentli nüfusu etkisi altına almış iken mutasavvıflar şehir merkezlerine ek olarak taşra bölgelerinde de nüfuzlarını hissettirmişlerdir.

Osmanlı' da medrese ve tekke birbirinden bağımsız iki yapı olarak varlığını sürdürmemektedir. Son derece içi içe ve etkileşimlidir. Hatta Anadolu'nun pek çok yerinde tekkeler, medreselerin bir uzantısı olarak kurulup, faaliyetlerini de aynı etkileşimle sürdürmüşlerdir.

Osmanlı için tasavvuf bir tekke etrafında yoğunlaşan etkileri sınırlı bir dini hareket değildir. Tasavvuf erken dönem Osmanlı sosyal hayatında tekkenin dışına taşarak halkın dini yaşantısına rengini veren, toplumsal dinamikleri değiştirip dönüştüren en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf Osmanlı'da sadece dini bir olgu değil, hayatın hemen her alanına etki eden dinamik bir olgudur.⁸¹

Osmanlı'da tasavvuf toplumun her kesiminde yaygınlaşmış ve farklılıkları gideren bir nevi köprü vazifesi görmüş ve birlikteliği arttırmıştır. Ayrıca tasavvuf Osmanlı sanatının, estetiğinin, musikisinin de biçimlenmesinde rol oynamıştır. Halkın günlük konuşma dilinde yer alan destanlarda, menkıbelerde, atasözlerinde de tasavvufi anlamda bir terbiye

---

⁸¹ Baş, E. (2011). Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı (Tarih Yazarı Neşri'nin Anlatılarına Göre). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 52: 2, s. 55- 84.

hakim olmuştur. Osmanlı Devlet'inde tasavvuf canlı bir biçimde yaşanmış ve yaşamın bir parçası haline gelmiştir.⁸²

---

⁸²Kılıç, E. M. (2004). *Sûfi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul. İnsan Yayınları, s.36-37

4. OSMANLI DEVLETİ'NİN TARİKATLAR İLE İLİŞKİLERİ

4.1. Osmanlı Yönetiminin Dini Açından Tarikatlar ile Münasebeti

Tekke ve zaviyelerin Anadolu ve Rumeli topraklarında İslamiyet'in yayılmasında ne kadar etkili olduğu net bir biçimde görülmektedir. Osmanlı Devleti, bunun bilincinde olarak, bu kurumları vakıf ve miri arazi gelirleri ile finanse etmiş, idari olarak da onlara her türlü kolaylığı sağlamıştır. Bu gelenek Osmanlının yıkılışına değin sürmüştür.

Fuad Köprülü Anadolu Selçuklu Devletinin din konusunda Büyük Selçuklu Devleti'nin geleneklerine bağlı kalarak Sünniliği ve Abbasi taraftarlığını muhafaza ettiğini, devlet nüfuzu altındaki şehirlerde daima kuvvetli bir sünni ve hatta Hanefi muhiti olarak kaldığını söyler.⁸³

İlber Ortaylı da Osmanlı hanedanının hakimiyetinin meşru kaynağını bütün geleneksel devletlerdeki gibi Allah'a dayandırır. Doğu'da devletin hanedan demek olduğunu, Devletin kuruluşunun her şeyden önce hakimiyetini Allah' tan aldığına inanılan karizmatik bir liderin ortaya çıkışına bağlar.⁸⁴

Her iki görüşe göre de Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti yönetimlerinde ve devlet kademelerinde genelde din konusuna sıkı sıkıya bağlı kalarak özelde ise bizzat hükümdarları yani yöneticileri tarafından şahısları destekleyerek devletin bekası için çalışmalarda bulunmuşlardır.

Özellikle tekkeler Selçuklu Devleti' nin idaresinin zayıfladığı dönemlerde toplumun bozulan huzurunu ve sıkıntılarını azaltmış ve halkın moralini yüksek tutmaları konusunda onları desteklemiştir. Tekkeye mensup kişiler buralara kendini kapatmayıp halkın içine karışmışlar, toplumla içli dışlı

---

⁸³Köprülü, F.(1991). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Ankara ,s. 95.

⁸⁴ Ortaylı,İ.(2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3.Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara,s.48.

olmuşlar, farklı müesseselerle işbirliği yapmışlardır. Böyle toplum hayatında bir önder olarak görülmüşlerdir. Cemiyetin arasındaki sorunları çözmüşler, hasımlıktan hısımlığa geçmelerine vesile olmuşlardır. Hatta fetih zamanlarında ordudan önce o diyarlara gidip önce gönülleri fethetmişler ve gittikleri yerlerde merkezi otoriteyi sağlama konusunda devlete destek vermişlerdir. Önemli geçit bölgelerinde, ıssız bölgelerde, her an tehlike ile karşılaşabilecek noktalarda tekke ve zaviyeler kurup devletin buralarda güvenle ilerlemesini sağlamışlardır. Devlet onlara vakıflar kurarak yardımlarda bulunmuştur.

Dünya nimetlerine kendilerini kaptırmaktan kurtulmuş olan bu yeni tip din büyükleri bazı hayır sahiplerinin kurdukları zaviye ve tekkelere yerleşerek bu vakıfların müesseseleri sayesinde propagandalarını verimli hale getirmişlerdir.⁸⁵

Tasavvuf erbabı hem Selçuklu hem Osmanlı Döneminde devlet yöneticileri tarafından sevgi ve saygı ile karşılanmış olup hayır dualarını almışlardır. Fetihlere iştirak etmişler ve fethedilen yerlerdeki boş ve verimli arazilere ziraat hayvancılık ve zanaat gibi meşguliyetler verilerek oralara iskân sağlanmıştır. Devlet ilerde yapılacak fetihlerde ve bu fetihlerin kalıcılığında bu kesimden istifade etmiştir.

Osmanlı kuruluş dönemi padişahları tekkelerle arasını iyi tutmuştur. Osman Gazi o dönemin itibar edilen şeyhlerinden olan Şeyh Edebalı' yı ziyaret etmesi gördüğü rüyayı ona yorumlatması ve neticesinde onun kızıyla evlenmesi ona olan bağlılığını göstermesi açısından önemlidir. Şeyh Edebalı'nın bir tekkesinin olduğu ve bu tekkede fakirleri ağırlayıp onlara yemekler ikram eden birisi olduğu açıktır.

---

⁸⁵. Akdağ, M. (1979). *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, Cilt 1, Üçüncü Basım, Tekin Yayınevi, s.47.

Hatta Osman Gazi kaynatası Şeyh Edebalı' ya Bilecik havalisini bağışladı ve kaynatası ile beraber eşini burada koydu.⁸⁶

Orhan Gazi İznik'i fethettikten sonra medrese, ulu mescid cami ve imaretler yaptırdı. İmaretler de yemek pişirip kendi eliyle paylaştırdı.⁸⁷

Orhan Gazi sufileri de himaye etmiştir. Hatta bunlardan birisi de yanında geyikleri ile yürüdüğü için kendisine Geyikli baba denen ve Orhan Gazi tarafından adına tekke yaptırılan önemli bir dervıştır. Kendisine tekke yaptırıldığına göre Orhan Gazi tarafından sevilen ve sayılan bir dervıştır.

Orhan Gazi Mevlana Sinan, Dursun Fakih, Davud-i Kayseri, Taceddin Kürdi gibi sufi ve alimlerle Abdal Murad, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi dervişlere önemli mevkiler vermiştir.⁸⁸

I.Murad' ın tekkesinde oturan Şeyh Fahreddin adındaki sufiyi kendisine vezir yapmak istemesi dikkat çekici bir durumdur. Osman Bey, Orhan Gazi ve I.Murad gibi hükümdarlar dervişlere zaviyeler açıp köyler bağışlamaktan geri durmuyorlardı. Kurulan zaviyeler sayesinde çevrelerinde cami, medrese gibi medeni müesseseler kurma yoluna gidiyorlardı.Böylece fetihler kolaylaşıyor, otorite sağlanıyordu.⁸⁹

Yıldırım Bayezit, savaş ve fütühatlarda elde edilen ganimetlerle Kazeruniyye dervişlerine ve diğer tarikat erbabına zaviye, imaret, medrese, han, köprü ve darüşşifa yaptırmıştır.⁹⁰

Yine Yıldırım Bayezit' in damadı olan Emir Sultan dönemin önemli şeyhlerindendir.Kendisi, padişaha kılıç kuşatıp devlet işlerinde hassas olması konusunda nasihatta bulunmuştur.

---

⁸⁶ Öztürk, N.(2000). *Anonim Osmanlı Kroniği* , Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.12.

⁸⁷ Azamat N.(1992). *Anonim Tevarih-İ Ali Osman*, F.Giese, Neşri Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,s.17.

⁸⁸ Gündüz,İ., (1983). *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, s.19.

⁸⁹ Gündüz, a.g.e., s.20.

⁹⁰ Gündüz, a.g.e., s.23.

Çelebi Mehmet de tekkelere olan bağlılığını devam ettirip açılan yeni tekkelere vakıflar tahsis ederek onları desteklemiştir.⁹¹

2.Murad döneminde ise İstanbul'un muhasarası sırasında Emir sultan yüzlerce müridi ile bulunmuş olup etkili sözleri ile ordunun hareket ve hücum kabiliyetini hızlandırmıştır. Edirne'de 1435'te Dar' ül Hadis inşa ettirildikten sonra Şeyh Şücaüddin Karamani için bir mescit ve zaviye yaptırmıştır.⁹²

Osmanlı padişahlarının hemen hemen tamamı, siyasi otoritenin dışına çıkmadan mutasavvıflara oldukça değer vermişler, onlara yakın ilgi göstermişlerdir. Bunun nedeni ise; bu kesimlerin bütünleştirici idarede figür olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Şeyhler her ne kadar devlet protokolünde Divan-ı Hümayun' da temsil edilmeseler dahi, halk açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.⁹³

Orhan Gazi' nin vezirlerinin çoğu Ahîlerdendi. Alaaddin Paşa, Nizameddin Ahmed Paşa, Hacı Paşa ve Sinanüddin Yusuf Paşa Ahîler içerisinde yetişip ilmiye sınıfına ulaştıktan sonra devlet kademesinde görev almışlar ve idari teşkilatın yönetiminde birtakım önem arz eden görevleri yerine getirmişlerdir. Orhan Bey, kendisine yardım eden dervişler için zaviyeler inşa etmiştir.⁹⁴

Osmanlı yönetimi, kuruluşundan itibaren tarikatlar ve onların inisiyatifinde olan tekke ve zaviyeler için daha gerçekçi ve daha akılcı politikalar izlemişlerdir. Bu yapılar, daha önce de bahsedildiği üzere Rumeli ve Anadolu'nun Türkleşmesinde ve buralarda İslam'ın yayılmasında büyük rol oynamışlardır.

---

⁹¹ Gündüz, a.g.e., s.26.

⁹² Gündüz, a.g.e., s.27-28.

⁹³ Öngören, R. (2000). *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema*. İstanbul. İz Yayıncılık, s.183.

⁹⁴ Oruç Beğ. (2008). *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. N. Öztürk). İstanbul. Çamlıca Basım Yayın.s.16.

4.2. Osmanlı İdare Sistemi İçinde Tarikatların Yeri

Kendisinden önceki diğer İslam devletlerinin aksine Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretime ilişkin hizmetler ve din hizmetleri kurumsallaşmıştır. Devlette din hizmetleri Şeyhülislamlığa bağlı olarak yürütülmüştür.

Şeyhülislamın hem dini ve hem de siyasi nitelikte olan görevi söz konusudur. Siyasi konularda fetvalar vererek yönetim üzerinde etkili olmuştur. Taşralarda ise Şeyhülslama bağlı müftüler bulunur ve bu bölgelerde fetva verirdi.

Osmanlı padişahları dini liderlere siyasi ve idari alanlarda danışmanın yanında, aynı zamanda onlardan dualar da istemişlerdir. Osmanlı' da padişahlar sefere çıkarken kılıç kuşanma merasimleri yapmışlar ve bunu gelenek haline getirmişlerdir. Yine sefere çıkarken padişahlar, bazı tarikat ve şeyhlerin onlarla iştirak etmelerini istemişlerdir. Padişahlardan her zaman destek gören tarikat şeyhleri, bu desteği yanıtsız bırakmamış ve padişahları her fırsatta desteklemiş, devletin korunması ve devamlılığı hususunda çaba sarf etmişlerdir.

Tasavvuf önderleri devlet işlerine müdahale etmemişler, siyasete karışmamışlardır. Padişahlar, her ne kadar dervişlere yakın olsalar da devleti kurallar doğrultusunda idare etmişlerdir. Çünkü Osmanlıda devlet, en az din kadar kutsal sayılmıştır. Tasavvuf ehli Padişahların bazen kendilerine teklif ettiği görevleri kabul etmeyerek, buralara daha ehil kişilerin gelmesi gerektiğini belirtmiş ve liyakate uygun davranmışlardır.

4.3. Osmanlı Hukukunda Tarikatların Yeri

Osmanlı' da fethedilen topraklarda belli aralıklarla orada yaşayan insan potansiyeli, hak ve imtiyazları, dini ve sosyal yapılar gibi hususları tespit etmek için tahrir yapılmaktaydı. İşte Osmanlı kaynaklarında alına bilgilere göre bu tahrirlerde tekke ve zaviyelerin hak ile imtiyazlarının

korunmasına girildiği görülmektedir. Öte yandan bu tahrirlerin yanında birçok devlet arşivinde de bu korumanın varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin 1700 yılından 1860 yılına kadarki sürede arşiv vesikalarında elde edilen bilgilere göre Ankara'da 77 cami ve mescid, 24 tane de zaviye bulunmaktaydı.⁹⁵

Bunun gibi birçok şehirde tekke, zaviye, cami ve mescit bulunmaktaydı. Zaviyeler ilk tahrirden sonra muhafaza altına alınmış, ancak daha sonra ise geliştirilme cihetine gidilmiştir.

4.4. Osmanlı Eğitim Hayatında Tarikatların Önemi ve Etkisi

Kendisinden önceki İslam devletlerinden ayrı bir şekilde Osmanlı Devleti döneminde, eğitim- öğretime ilişkin faaliyetler ile din hizmetleri kurumsallaşmıştır. Devlet bürokrasisinde dini hizmetler Şeyhülislamlığa bağlı olan kurumlar tarafından yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerde halkın isteklerini karşılamak amacıyla cami, medrese ve mektepler yapmışlardır. Bu yapılar zamanla artık Osmanlı için bir gelenek haline bürünmüştür.

Osmanlı Devletinde medreseler, eğitimin ana yapısını teşkil eden yapılardır. Osmanlı' da medreseler oldukça canlıydılar. Diğer yandan camilerin temel yaygın eğitim kurumu olma özellikleri Osmanlıda da devam etmiştir. Tekke, zaviye ve dergahlar ise Osmanlı'da ara eğitim kurumlarını oluşturmaktaydı. Bunlar bir nevi serbest eğitim kurumlarıydı ve halkın eğitim işlevini yerine getirmişlerdir.⁹⁶

Medreseler Osmanlı din teşkilatı içerisinde bir kurum olup, din adamı yetiştirmek ve yaygın bir şekilde din eğitimi sağlamak fonksiyonları bulunmaktaydı.

---

⁹⁵ Özdemir, R. (1994). Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Siyaseti, OTAM, Ankara Üniversitesi *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, s.270.

⁹⁶ Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara. MEB Yayını s.5.

Osmanlı Devletinin hükümdarları kuruştan itibaren eğitim ve öğretim işlerine önem vermeye başladılar. Selçuklu, Mısırı ve Türkistan medreselerini örnek alarak medreseler açmaya başlayan Osmanlıların bu faaliyeti Kendinden önce Anadolu'da yapılan faaliyetlerin bir devamı sayılır. Temel politika olarak diğer İslam ülkelerinde ün yapmış bilim adamlarını ve daha çok gelişmiş İslam ülkelerinde tanınmaya gidenleri kendilerine çekmekti.

İlk Osmanlı medresesi 1331 yılında İznik' te bir kilise medrese haline çevrilerek kurulmuştu. Vakıf da bağlanana kiliseye müderris olarak Davud-ı Kayserî atandı.⁹⁷

Cami dersleri ile meslek öğrenimi, bu dönemde yaygın eğitim etkinliklerinin ağırlık noktasını teşkil etmektedir. Sabah namazında iş saatine kadar camilerde cami dersleri verilmekteydi. Ulema sınıfı içerisinde bir müderris, ilmiyal, ahlak ve Arapça okutmaktaydı. Diğer yandan tekke ve zaviyelerde şeyhler tarikat usulüne uygun olarak tasavvufi bilgiler vermekteydiler

Tekke ve zaviyeler, Osmanlı' da ülkenin her yerinde bulunmaktaydılar. Bu yapılar, halkın manevi açıdan yetişmesine ve sıkıntı içerisinde olanların sorunlarının çözülmesine katkı sağlamışlardır. Bu niteliğinden dolayı bu yapılar Osmanlı' da yaygın eğitim kurumlarından biri olmuştur. Osmanlı' da son 600 yıl incelendiğinde tekkeler, yalnızca tasavvufi hayatın merkezleri değil, aynı zamanda iktisadi, askeri, ilmi ve bedeni hayatın da yönlendirici birimleri haline gelmiştir.⁹⁸

Tekkeler, güzel sanatların gelişmesinde ve ilerlemesinde büyük bir role sahip olmuşlardır. Bakıldığında büyük şairler, musiki ustaları aynı zamanda birer tasavvuf erbabıdır. Tekke ve tarikat dünyasında şiirle musiki, beste ile güfte her zaman birlikte olmuştur. Zikir meclisinde okunan ilahiler, bunun en önemli sebebini oluşturmaktadır. Tasavvuf din Hususunda kitleleri ciddi manada etkileyen bir disiplindir. Tekkelere Müslümanların yanında

---

⁹⁷Taşdemirci, E. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda'nda Medreseler*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3, s.17.

⁹⁸İpşirli, M. (2013). *Osmanlı'nın İzinde*, İstanbul. Timaş Yayınları s.185-186.

Gayrimüslimlerde uğrayabilmekteydi. Misafirhaneler ve terbiye mekânları ibadet yerleriydi. Tekkeler aynı zamanda hayatı bir bütün şeklinde kucaklayan bir yerdi.⁹⁹ Tekkeler diğer fonksiyonlarının yanında az da olsa medresenin fonksiyonunu da yerine getirmiştir. En başta Osmanlılar olmak üzere bu tarih boyunca devam etmiştir.

Osmanlıda ahlaki açıdan kirlenme ve dejenerasyon karşısında tarikatlar ile tasavvurlar bir arınma yerleriydiler. Burada insanlar hayatla ilgiyi kesmeden Allah' a yönelmişler, nefislerinden arınmak için uğraşmışlardır. Diğer yandan toplumu birleştirici ve kaynaştırıcı bir işlev üstlenmiştir. Tasavvuf, çok eskiden bu yana dünyanın birçok bölgesinden insanları birleştirici bir rol üstlenmiştir.¹⁰⁰

Çünkü tasavvufun amacı; insanı kâmil kılmadır ve bu yönde birçok çaba harcamaktadır. Tasavvufta terbiyenin meydana gelmesinin ilk şartı; müridin şeyhine bağlanması ve bu sayede şeyh ile mürit arasında bir ruhi alışverişin başlayıp, buradan da şeyhin müridi üzerinde kontrolü sağlamasına dayalıdır. Bu şekilde mürit şeyhi tarafından yönlendirilebilmekte ve yol gösterilebilmekteydi. Burada insanları yönlendirme ve eğitime çabası ön plandadır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde Ebu Zehra' ya göre Şeyh, müritleri nefsi anlamda terbiye eden, insanları hakka yönelten üstün bir kişiliktir.¹⁰¹

Ahiler de eğitim ve kültür sahasında önemli rol oynamışlardır. Çırac ve kalfalara sadece mesleki bilgiler verilmemiş; zaviyeler vasıtası ile dini, ahlaki ve sosyal sorumlulukları da öğretilmeye çalışılmıştır. Ahi zaviyelerinde Kur'an-ı Kerim, tarih, tasavvuf, Arapça, Farsça, edebiyat, musiki v.s. gibi dersler vasıtası ile hem esnafın okuma yazma öğrenmesi sağlanmış ve hem de bireylerin kültürel alanda kendini geliştirmelerinin önü açılmıştır.¹⁰²

---

⁹⁹ Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları. (11. Baskı). s.233-234.

¹⁰⁰ Kurtkan, A. (1977). *Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Temelleri*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.s.69-71.

¹⁰¹ Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları. (11. Baskı).s.235.

¹⁰² Saydam, A. (2014). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul s.250.

4.5. Tarikatlar Üzerinde Devlet Denetimi

Padişahlarla şeyhler arasında Fatih Sultan Mehmet ile Akşemseddin' de görüldüğü gibi, kimi zaman son derece yoğunlaşan bir yakınlık olsa da, hiçbir zaman siyasi ve idari otoritenin tarikat şeyhlerine teslim edildiği veya müdahaleye açık bırakıldığı bir noktaya ulaşmamıştır. Devlet siyaseti, idari, mali ve askeri yönetim alanları bu ilişkilere kapalı tutulmuş, tarikat şeyhleri bu alanlarda sadece istişare edilen, nasihatleri alınan, duasına ve himmetine müracaat edilen mana gücü yüksek kişiler olarak görülmüşlerdir.

Osmanlı' da padişahlar, tekke ve tarikat üyeleriyle her daim güçlü bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Tekke ve zaviyeler asırlar boyunca değişmeden varlığını sürdürmüşlerdir. Bu kurumlar, sosyal açıdan huzursuzluk kaynağı olmadıkları ve devlet ile hareket ettikleri müddetçe, her daim merkezi yönetimin desteğini yanında bulmuşlardır. Huzursuzluk durumu yarattığı zamanlarda ise siyasi güçleri ve nüfuzları ne olursa olsun, bu huzursuzluğu oluşturan kişileri bertaraf etmişlerdir.¹⁰³ Bu doğrultuda devletin onları her daim kontrol altında tutmak istediği ve kendilerine rakip olarak gördüğünde ortadan kaldırmaya çalıştığıdır.¹⁰⁴

Tarikatları kontrol altında tutmak ve denetlemek adına farklı yöntemler denenmiş, halkı etkisi altına alan tarikatlar, devlete fayda sağlamak adına yönlendirilmişlerdir.

Osmanlı' nın uyguladığı yöntemlerden biri, tarikatlara belirli imkanlar sağlamak yoluyla onları kontrol altında tutmak olmuştur. Bu politika çerçevesinde birçok tarikat ve tekkenin kurulmasına müsaade etmiş ve tarikat liderlerinin göz önünde olması için payitahtta tekkeler kurmuş ve onları bu tekkelere yerleştirmiştir. Öte yandan bu tekkelerin devlete bağlılığını

---

¹⁰³ Unan, F. (1994). Bir Bayramî Şeyhi: Şeyh Muhyiddîn Mehmed-i İskilibî, *Tarih Çevresi*, S. 12, s.19-26.

¹⁰⁴ Veinstein, G. (2004). *Bir Sentez Denemesi. İslam Dünyasında Tarikatlar*. (Çev. O. Türer). İstanbul. Sûf Yayınları s.588.

arttırmak adına vakıf arazileri tahsis edilmiş, yıkık ve virane olan tekke ve zaviyeler onarılarak bu kurumlar kontrol edilmeye çalışılmıştır.

İzlenen bir diğer yol ise, devletin tekke merkezine şeyh atamak yoluyla müdahale etmesidir. Bu yöntemle devlete karşı isyana girişebilecek potansiyelde olan şeyhler yerinden alınarak onun yerine nispeten daha zararsız şeyhler atamak yoluyla tarikatlar devlet kontrolünde tutulmaya çalışılmıştır. Bir başka yöntem ise devletin tarikat ve tekkelere belli başlı misyonlar yüklemek yoluyla kontrol etmesidir. Tarikatlara resmi ideolojinin muhafızı olma, savaşlarda onların manevi güçlerinden fayda sağlamak, sosyal, ekonomik ve kültürel birer araç olarak misyonlar yüklenmesi yoluyla tarikatlar kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵

Osmanlı dönemi tarikatlarının, devlet tarafından kontrol altında tutulup, denetlenmesinin, saltanatın mevcudiyeti için gerekli olduğunu anlatan pek çok tarihçi, bu durumu Şeyh Bedreddin isyanını örnek vererek açıklamışlardır.

Klasik dönem Osmanlı tarihinin problem haline gelmiş konularından biri de Şeyh Bedreddin ve ona isnat edilen isyan hareketleridir. Genellikle Osmanlı vekayinâmelerinin, diğer bir ifadeyle Osmanlı tarihçilik anlayışının sevkiyle kaleme alınmış kroniklerin, Şeyh Bedreddin' i anlaşılması güç ve içinden çıkılmaz bir sorun haline getirdikleri bir gerçektir. Objektif bir tarih yazmaktan ziyade, belli bir hedefe yönelik ve tek bir konjonktüre hizmet için kaleme alınan Osmanlı tarih kaynaklarına bakıldığında, konuyla ilgili karışık, netliği olmayan, birbiriyle çelişkili bir yığın rivayet ve hikaye nakilleriyle karşılaşırız.

Yıldırım'ın Ankara savaşı yenilgisinden sonra Çelebi Mehmed' le toparlanmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı ve tartışması günümüze kadar uzayan önemli olaylardan biri de Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa olayıdır. Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Yıldırım

---

¹⁰⁵ Işık, Z. (2015). Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt 3: sayı:1 s.179-182.*

Bayezid' den sonra taht mücadelesine kalkışan ve üç yıl kadar Rumeli tarafında hüküm süren Musa Bey'in kazaskeri idi. I. Mehmed kardeşine karşı verdiği taht mücadelesinde galip gelince Şeyh Bedreddin' i oğluyla ve kızıyla İznik' e sürdü. Ayda bin akçe de kendisine ulufe verdi. Şeyh Bedreddin' in Musa Çelebi' ye kazaskerlik yaparken Börklüce Mustafa adında bir kethüdası vardı. Kendisinin has müridi ve halifesiydi. Börklüce Mustafa Anadolu'da Karaburun'a gidip şeyhliğe başladı. Aydın ilini kendine bağladı. Hile ile halkı kandırıp peygamber olduğuna inandırdı. Bu arada Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin İznik' te karar kılmışken Börklüce' nin ilerlediğini işitince harekete geçti. Şeyhin bir şeyler yapacağını duyan Padişah adamlarını gönderip İznik' ten sürdü. Bazıları onun kaçtığını söylerler. Tersine padişah tarafından emredildi, kendisini Samsun'a gönderdiler. Şeyh orada İsfendiyar oğluna gitti. Orada da durmayıp gemiyle Kefe'ye geçti. Ardından Eflak'a gitti. Şeyhin, Börklüce ile ittifakı var diye Sultan'a haber gidince vezir Bayezid Paşa ve oğlu Murad Han'ı Börklüce' nin üzerine gönderdi. Börklüce' nin yanında hayli suffiler toplanmıştı ki bunlar üç binden fazla idiler. Sonunda yapılan cenkte Börklüce' yi yaraladılar, ona uyan sufileri kılıçtan geçirdiler.¹⁰⁶

Eflak' dan göçüp Silistre'ye yerleşen gelen Şeyh Bedreddin kendisinin padişahlığını ilan edip etrafına adamlar toplamaya başladı. Sultan Mehmed, Şeyh Bedreddin'in üzerine Kapıcıbaşı Elvan Bey'i görevlendirdi. İki yüz adamıyla Zağra'da Şeyh Bedreddin'i yakalayan Elvan Bey onu Siroz'da bulunan Sultan Mehmed' e ilettili. Mevlana Haydar Herevî ile Şeyh Bedreddin arasında hayli sual-cevap oldu. Sonunda Herevi' nin sözü kabul edildi. Onunla ilgili kanı helal, malı haram diye fetva verdi. Şeyh Bedreddin de insaf edip kendi fetvasını verdi. İkisinin ittifakıyla Siroz'da bir çarşı başında asıldı ve oraya defnedildi.¹⁰⁷

Şeyh Bedreddin'in hem dini hem de siyasi açıdan suçlu olduğu; Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarının Şeyh tarafından organize edildiği ve bunların kendi ayaklanmasına bir başlangıç olduğu kanaati hakimdir.

---

¹⁰⁶ Oruç Beğ. (2008). *Oruç Beğ Tarihi*. (Haz. N. Öztürk). İstanbul. Çamlıca Basım Yayın.s.20.

¹⁰⁷Oruç Beğ, a.g.e., s.24.

Halil İnalçık da, Şeyh Bedreddin' in basit bir derviş olmadığını, İslâm hukuku ve dinî ilimler üzerine önemli eserler veren büyük bilginler arasında bulunduğunu, daha sonra sufiliğe geçip, bir sufi şeyh olarak İbn Arabî' yi örnek aldığını ve onun Fususu'l-Hikem adlı eserine bir şerh yazdığını zikretmiştir.

Gerek bazı Osmanlı kaynaklarında, gerekse bunlardan esinlenen modern araştırmalarda, genellikle Şeyh Bedreddin' in sahip olduğunu söyledikleri şu fikirlerden hareket ederler: “Tanrı dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiştir. Erzak, giyecekler, hayvanlar, toprak ve bütün mahsulleri umumun müşterek hakkıdır. İnsanlar tabiat ve yaradılış itibarıyla eşittir. Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle, diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalması İlahi maksada muhaliftir. Nikâhlı kadınlar ortaklıktan müstesnadır. Bu birlik haricinde kalan her şey insanların müşterek malıdır. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim. Sen benim eşyayı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Emlakimize karşılıklı tasarruf edebilmeliyiz. Gerek Müslümanlıkta gerek Hıristiyanlıkta ulemanın ve papazların hataları ile nice bid' atlar ihdas olunmuştur. Bunlar kaldırılırsa din bir olur.”

Modern incelemelere ve çeşitli ideolojik doktrinlere konu olan bu fikirler, Şeyh Bedreddin'in eserlerinde bulunmadığı gibi, en çok tartışılan Varidat' ta da bu düşüncelerin hiçbiri yoktur. Konunun ana kaynaklarından biri olan Dukas' a göre bu fikirler, Börklüce Mustafa' ya aittir.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Yalçınkaya, M. Ş. (1994). *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, (Haz. H. Er) İstanbul Kitabevi Yayınları s.68.

5. SONUÇ

Osmanlı döneminin özellikle kuruluş ve ilk dönemlerine dair kaynaklar son derece fakirdir. Çünkü Osmanlı tarih yazıcılığı, devletin kuruluşundan oldukça sonra başlamıştır. 13. ve 14. yüzyıla ait Osmanlı kaynakları olmadığı gibi, başka ülkelerin o döneme ait eserleri de oldukça azdır. Bu durum dönemin gerçeklerinde ve aydınlatılmasında engel teşkil etmektedir.

Aşıkpaşazade, Neşri, Oruç Beğ ve Ahmedi gibi döneme dair bilgiler veren eserler ışığında aydınlatılan Osmanlı kuruluş yılları, eksik kaynaklar ve var olan kaynakların kimi konularda birbiri ile çelişmesinden dolayı yeterli görülememektedir.

Neşri; Osmanlı hanedanının, Hz. Peygamber ve dört halifeden sonra en faziletli kişiler olduklarını vurgulamıştır. Bu hanedanın yegane amacının da İslamiyet'i yaymak olduğu vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Anlatılan rüyaların görevleri, söz konusu beylik için dönemin geçerli olan felsefenin temelini oluşturmaktadır. Bu kaynaklar niçin böyle bir ihtiyaç hissetmişlerdir? Hiç kuşkusuz ki meşruiyet kaygısıdır. Kutsiyet atfeden bu türden anlatımların belli bir amacı vardır o da egemenin varlığını ve gücünü korumak. Bu şekilde Osmanlı Devleti lehine verilen bilgiler, hakikata ulaşmada şüpheciliğe neden olmaktadır.

Bu kaynaklar ışığında, Osmanlı Devleti'nin devraldığı Anadolu tasavvuf kültüründen oldukça etkilendiğini, gerek kendi inanç dünyalarında gerekse toplumsal yapıdan, eğitim sistemine tasavvufun etkisi görülmektedir. Görüşlerini ve dualarını talep eden padişahlar, mutasavvıflara son derece saygı duymuşlardır. Kendi otorite alanlarını muhafaza etmek koşulu ile, tarikatların gücünü, kendi gücünü büyütmede ve devletin kurumları arasında dengeyi sağlamakta kullanmaktadırlar. Benzer niyetler ile tarikatlar da devlet ile yakın olmuş ve onlara hizmet ederek kendi etki alanlarını muhafaza etmişlerdir.

Tasavvuf yuvaları olarak ifade edebileceğimiz dergahlar, Osmanlı kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Hem aynı tarikatın mensupları bir arada olup ayinlerini yapmakta hem de tasavvufun yayılmasına neden olmaktadır. Devletin hemen hemen her yerinde kurulan tekke ve zaviyeler de hem bu görevlerini yerine getiriyor hem de devletin bir eğitim kurumu gibi hizmet veriyordu.

Anadolu'da Horasan Erenleri ile başlayan tasavvufi ve manevi zenginlik, Mevlevilik, Bektaşilik, Rifailik gibi pek çok tarikat ile zenginliğini arttırmış ve Osmanlı gibi asırlarca hakimiyet kuran bir devletinde bu gücün güç katmıştır.

KAYNAKÇA

Akdağ,M. (1979). **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi**. Cilt 1,(Üçüncü Basım). İstanbul : Tekin Yayınevi.

Abdurrahman Cami, (2013), **Nefahatt'ül Üns**. (Tercüme: Lamiçelebi Yay.Hazırlayan: S.Uludağ, Mustafa Karadağ) İstanbul: Marifet Yayınları

Afifi, E. A. (1964). The Mystical Philosophy of Muhyiddin İbnu'l Arabi. İbn Arabi'de A'yanı Sabite **İbn Arabi Anısına (Makaleler)**. (Çev. T. Uluç), İstanbul: İnsan Yayınları.s.154.

Ahmedi. (1939). **Dasitan-ı Tevârih-i Mülük-i Âl-i Osman**. (Yayına Hazırlayan: N. S. Banarlı), İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Arasteh. A.R. (2000). **Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş**. (Çev. B. Demirkol, İ. Özdemir). Ankara: Otto Yayınevi.

Arpaguş, S. (2007). Batı'da Mevlana ve Mevlevilik Bibliyografyası. **İstem Dergisi**, Sayı:10, 319-344.

Aşık Paşazade. (2003). **Aşık Paşazade Tarihi**. K Kitaplığı: İstanbul.

Ateş, S. (1969). **Cüneyd-i Bağdadi**. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Azamat N.(1992), **Anonim Tevarih-İ Ali Osman**. F.Giese Neşri, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: Marmara Üniversiteei Yayınları.

Bahadır, İ. (2014). Alevi- Bektaşî İnançına Göre Kadın. **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 32, 28.

Barkan, Ö. L. (1974). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, **Varlıklar Dergisi**, Cilt: 2, 274-279.

Baş, E. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı (Tarih Yazarı Neşri'nin Anlatılarına Göre). **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 52: 2, 55- 84.

Bayar, V. ve Bayar, S. A. (2014). Erdemli İnsan Yetiştirme Modeli: Hacı Bektaş-ı Veli Felsefesinden Çağcıl Eğitim Sistemleri İçin Bazı Çıkarımlar. **Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 9, 19-42.

Baysun, M. C. (1949). Emir Sultan. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 1, 262.

Bilgin, A. (1995). Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 61-82.

Bilkan, A. F. (2018). **Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu: Kuruluş Döneminde Telif ve Tercüme**. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cebecioğlu, E. (2008). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri. **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 21, 9-25.

Cevizci, A. (1997). **Felsefe Sözlüğü**. Ankara: Ekin Yayınları.

Cihan, A. K. (2001). Şihabeddin Sühreverdi'nin Eserleri. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.1-2.

Coşkun, İ. (2008). Muhyiddin İbn Arabî'nin Felsefesinde "Allah" Mefhumu. **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 21,117-143.

Çelebi, E. (2010). Kozmolojik Birlik ve Ontolojik Çeşitlenme: İbn Arabi ve Spinoza Örneği. **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 44, 49-59.

Çetinkaya, B. A. (1999). Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Veli: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı. **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 345-356.

Çubukçu, A.İ. (1984). **Yunus Emre ve Düşüncesi**. Ankara: Kılıç Kitapevi.

Davut, D. (1992). **Siyasi-idari Sistemler Açısından Din Bürokrasisi**. İstanbul: Nadir Kitap.

Emecen F.,(2010) **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**. (5.Baskı) İstanbul : Kitapevi.

Eraydın, S. (1994). **Tasavvuf ve Tarikatlar**. İstanbul: Yeni Dünya Yayınları.

Erzi, A.H. (1974) Bursa'da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi. **Vakıflar Dergisi**, Cilt: 1, 423-429.

Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. (1997). **Kitabü't-Tarih- Kühnü'l-Ahbar**. (Haz: Ahmet Uğur ve diğerleri). Kayseri.

Gibbons, H. A. (1998). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**. (Çev. R. Hulusi) Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Giese, F. (2005). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi**. (Çev. Z. A. Yılmaz). Söğüt'ten İstanbul'a. (Der. M. Öz, O. Özel). Ankara: İmge Kitabevi.

Gökbulut, S. (2009). **Necmeddin Kübra ve Kübrevilik**. Basılmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Göktaş, V. (2005). Mevlâna Şems Münasebetinde İnsan-ı Ma'şûk Felsefesi. **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 14, 549-563.

Göktaş, V. (2011). Tasavvufi Terbiyenin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkanlar. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 52(2), 137-155.

Gölpınarlı, A. **Mevlana Celeddin Rumi**. (1.Baskı). İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Gündüz,İ.,(1983), **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**. Seha Neşriyat: Ankara.

Hadidi. (2015). **Hadidi Tarihi, (Manzum Osmanlı Tarihi)**. (Haz. N. Öztürk). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Işık, Z. (2015). **Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri**, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt:3 Sayı:1,179-182.

İmber, C. (2005). **Osmanlı Hanedanı Efsanesi, Söğüt'ten İstanbul'a**. (Çev. Fatma Acun. Der. M. Öz, O. Özel). Ankara: İmge Kitabevi.

İnalcık H.(2016), **Akademik Ders Notları**. Timaş Yayınları: (1.Baskı) İstanbul,

İnalcık, H. (2003). **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)**. (3.baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

İnalcık, H. (2009). **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**. (53.Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

İnalcık, H.(2009), **Devlet-İ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**. (1.Baskı). İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalçık, H.(2014),**Devlet-İ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**. Cilt 2, (1.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İpşirli, M. (2013). **Osmanlı'nın İzinde**. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kafadar, C.(2010), **Osmanlı Devletinin Kuruluşu İki Cihan Arefesinde**. Ankara: Birleşik Yayınları.

Kara, M (2006). Doğumunun 800. Yılında Mevlana ve Mevlevilik. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:15,1-22.

Kara, M. (2013). **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**. (11. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kara, M. (2014). Türkistan'ın Işığı Necmeddin-i Kübra. **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.

Kara, M. (2016). Anadolu Topraklarında Tasavvuf Kültürü. **Sabah Ülkesi Kültür Sanat ve Felsefe Dergisi**, Sayı: 47, 51.

Kılıç, E. M. (2004). **Sûfî ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası**. İstanbul: İnsan Yayınları.

Köprülü, F.(1991), **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Köprülü, M. F. (1918). **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kurtkan, A. (1977). **Sosyolojik Açıdan Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Temelleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.

Küçük, S. (2007). Mevlana Kimdir? **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 20, 2.

Kürkçüoğlu, K. E. (1985). **Seyyid Nesîmî Dîvanı'ndan Seçmeler**. (2. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Lindner, R.P. (2005). **İlk Dönem Osmanlı tarihinde İtici Güç ve Meşrutiyet, Söğütten İstanbul'a**. (Der. M. Öz, O. Özel). İstanbul: İmge Kitabevi

Lowry, H.(2010), **Erken Dönem Osmanlı Devletinin Yapısı**. (2.Baskı) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Magee, B. (2000). **Felsefenin Öyküsü**. (Çev. B. S. Şener). Ankara: Dost Kitapevi.

Nagy, G. K. (2005). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş, Söğüt'ten İstanbul'a**. (Çev. P. Emiralioğlu, Der. M. Öz, O. Özel). İstanbul: İmge Kitabevi.

Neşri Mehmed. (1995). **Kitab-ı Cihan-nüma**. (Çev. F. R. Unat, M. A. Köymen). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Okudan, R. (2001). **İşrak Filozofu Sühreverdi Maktul ve Eserlerindeki Üslup Belağat**. Basılmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ortaylı,İ.(2008), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. (3.Baskı) Ankara: Cedit Neşriyat.

Oruç Beğ. (2008). **Oruç Beğ Tarihi**. (Haz. N. Öztürk). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Ögke, A. (2009). İbnü'l-Arabi'nin Fususu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu. **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 23, 75-89.

Öngören, R. (2000). **Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema**. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdemir, R. (1994). Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Siyaseti, OTAM, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 5, 270.

Öztürk, N.(2000), **Anonim Osmanlı Kroniği**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Parmaksızoğlu, İ. (1966). **Türkiye'de Din Eğitimi**. Ankara: MEB Yayını.

Saydam, A. (2014). **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**. İstanbul:Kitapevi

Spinoza, (1965). **Etika**. (Çev. H. Ziya Ülken). İstanbul: Dost Kitabevi.

Şanlı, İ. (2009). Yunus Emre'nin İnsana, İnsanlığa Bakışı ve Günümüze Mesajları, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 4/2, 955-961.

Tanrıverdi, H. (2012). Vahded-i Vücut Panteizm Karşılaştırması, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 15, Sayı: 40, 65-89.

Taşdemirci, E.(1989), **Osmanlı İmparatorluğunda'nda Medreseler**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 3, 17.

Unan, Fahri (1994). **Bir Bayramî Şeyhi: Şeyh Muhyiddîn Mehmed-i İskilibî**. Tarih Çevresi, Sayı: 12,19-26.

Uzunçarşılı, İ. H (1979). **Murad I. İA**. (3. Baskı). C.VIII, s. 590. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Üremiş, A. (2010). Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri. **Türkiyat Araştırma Dergisi**, s.295-327.

Vassaf, O. H. (2015). **Sefîne-i Evliya** C. I-V. (Haz. M. Akkuş, A. Yılmaz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Veinstein, G. (2004). **Bir Sentez Denemesi. İslam Dünyasında Tarikatlar**. (Çev. O. Türer). İstanbul: Sûf Yayınları.

Witteck, P. (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**. (Çev. F. Berktaş). İstanbul: Pencere Yayınları.

Yalıtıkaya, M. Ş. (1994). **Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin**. (Haz. H. Er) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yanmaz, Ö. (2009). **Mevlana ve Yunus Emre'de Varlık Anlayışı**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yayımov, G. (2012). **Necmeddin-i Kübra ve Anadolu'da Kübrevilik**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.